

משקלו הסגולי של התרגום: על מקומה והשפעתה של ספרות הילדים המיובאת

יחיעם פדן*

"...פעם הסתכלתי בהערצה במלקחיים של קיביה, שהיו נתונים בקופסת זכוכית מיוחדת. במלקחיים אלה נהג קיביה למדוד את היקף הגולגלות, כדי לקבוע את התיאוריה המפורסמת שלו [...].

"אני באמת הערצתי את אנטול פראנס. כל ביטוי שלו צלול כמו גביש. שינוי קל בסדר המילים משנה את כל הרעיון. הוא היה אמן העמדת המילה במקומה הנכון, וכך העניק לה איזו הברקה שאינה צפונה בה עצמה. ממנו למדתי 'לספור' את המילים, לדעת את ערכה של כל אות. הוא היה כופר גדול ומאמין גדול, ציניקן ואוהב אנושות, ובכל מעשיו עמד טעמו של מבין נהדר באמנות. הייתי יוצא אז במיוחד, בוקר-בוקר, לבואדה-בולון לראות את אנטול פראנס עורך את טיול השחרית שלו".

(נחום גוטמן ואהוד בן עזר, בין חולות ותכול שמים, יבנה, 1986, עמ' 209).

בדברים שנשא בסיוון תשנ"ז (יוני 1997) במעמד פתיחת תערוכה מאירי של נחום גוטמן (1898–1980) לספרי ילדים, הזכיר דני קרמן – מאיר וסטריקן, בין יתר עיסוקיו וכישוריו – את הציטוט דלעיל, והמשיך לטוות ממנו: "בספר בין חולות ותכול שמים שכתב מפיו אהוד בן עזר מתאר נחום גוטמן את התקופה שבה למד כפריס – איך צפה בקיביה הגדול במעבדתו, ואיך יצא יום-יום ליער בולון כדי לראות איך אנטול פראנס עורך את טיול הבוקר שלו.

"בתקופתו של גוטמן פעלו בארץ מאירים 'מקצועיים' רבים, שכל הילדים שלהם ורדרדים עם ידיים שמנמנות שבכל אחת מהן בדיוק חמש אצבעות. לעומתם, מאירים כאריה נכון או נחום גוטמן התעניינו בקו, בקומפוזיציה ובהומור – ולא בחשש שמא הילד העברי יגדל בתחושה שלאדם יש מספר אצבעות לא קבוע.

"כילד בן עשר ביקרתי בתל אביב, חמקתי מבית קרובי והלכתי לחפש את גוטמן – כשם שהוא חיפש את אנטול פראנס וכשם שהלך בעקבות ברנר; אבל אני, ילד בן עשר, חיפשתי איש עם כובע שעם וסנטר חד, כפי שצייר את עצמו בלובנגולו מלך זולו. מיותר להוסיף שלא פגשתי כן, אבל צריך להבין שעד היום גוטמן הוא האנטול פראנס שלי: האיש שפתח לי דלת אל התרבות העולמית ועורר בי סקרנות להתבונן בעולם שמעבר לסף הדלת שלי.

"כתולדות הציור נחשב גוטמן לצייר ארצישראלי של עצי זית, חוף יפו וסבלים ערבים. אבל לנו, הילדים שגדלו על ציוריו, הביא גוטמן את הר השולחן, את מלחמות הזולו – ואת ניהוחות פריס."

דעה הפוכה לזו של קרמן אפשר למצוא ברשימה "התנצלות לקוראים", שבה התלונן משה שמיר – מבכירי הסופרים של "דור בארץ" – על דלות העיסוק בספרות העברית במוספי העיתונים:

"אתה פותח את מדור הספרות של הארץ מיום ו' שעבר (22.8.97), ולפניך שלושה עמודים גדולים שאין בהם אף מילה אחת על ספרות עברית, ישנה או חדשה, 'רלוונטית' או 'בלתי-רלוונטית'. עמוד ראשון נכבד מוקדש כולו לסופר הצרפתי-יהודי ז'ורז' פארק, האליל הספרותי הנוכחי של הפרובינציה התל אביבית. בעמוד השני נודדת האמיגרציה הספרותית למוסקווה ולגרמניה, ובעמוד השלישי עובר הפולחן הפרובינציאלי אל סמואל בקט, אליל האבסורד, ולרשימותיה הוותיקות והזכורות לטוב של רות אלמוג, המתורגמות מעיתונות חוץ והעוסקות בספרות חוץ. [...] הרשימה הפותחת את מדור הספרות [ב'מעריב'] עוסקת ביצירה מתורגמת [...] וזה נמשך [...] שוב תרגומי סקירות מעיתונות העולם [...] בעמוד הבא – שחציו העליון מתפעל מעסקי ספרים בניו-יורק [...] [ו]בתחתית אותו עמוד שירים – מנחשים? מתורגמים! ואחרי-כך – נא לא להפסיק לנשום – עוד עמוד שלם מוקדש לתרגומים."

מסקנתו של משה שמיר נחרצת: "אוי ואבוי – לא רואים ספרות! מה זה? אין ספרות?" ולהלן: "איי-אפשר להתעלם מן העובדה, כי מעמדה של הספרות במסגרת העיתונות והתקשורת בכלל הוא בשפל המדרגה [...] חלק מהוולגריזציה ומאובדן קני המידה של האיכות בכל ענפי תרבות הכתיבה [...] הווה אומר: לא רואים ספרות עברית, מעמדה של הספרות העברית בשפל המדרגה, וכן הלאה. כמה מוזר: כשמדובר באדריכלות, בפיסול או בציור, וגם כשמדובר במדע וטכנולוגיה, כמעט ברור מאליו שיש צורך בהתפתחות ובלמוד, נדבך על גבי נדבך. לא יעלה על הדעת כי מי שלא למד אדריכלות – ובכלל זה תולדות ארבעת אלפים שנות בנייה – יעסוק בתכנון המבנים של העתיד. פֶּסֶל או צייר נמדד לא מעט באופן שבו הוא מכיר את הישגי הדורות הקודמים ומגיב עליהם, מתמודד עם אמירות של קודמיו ואף מפנים טכניקות שלמד. איש לא יתייחס ברצינות לאדם שיכריז כי בדעתו לבנות מנוע שלא היה כמוהו, אם לא למד הנדסת מכונות ואינו מכיר את המנועים הקיימים; ולהוציא בודדים, רוב החולים יפנו למי שהוסמך לרפואה. משום-מה נדמה שאין הדבר כך בספרות, וביתר שאת בספרות ילדים.

בכנס הבין-לאומי השני לספרות ילדים ונוער, שנערך בבית אריאלה בתל אביב באפריל 1994, סיכם אולאף סטארק משוודיה את האנומליה שבה מצויה הספרות לילדים בסיפור הבא: בקבלת-פנים כלשהי נפגש עם אדם נעים-הליכות ששאל למעשיו: "אני כותב ספרי ילדים", השיב סטארק. "נפלא!" הגיב בן-שיחו: "תמיד חשבתי שאם יהיה לי קצת פנאי, אנסה גם אני לכתוב ספר ילדים." הסופר שאל אותו למעשיו, והאיש השיב שהוא מנתח מוח. "נפלא!" קרא אולאף סטארק; "תמיד חשבתי שאם יהיה לי קצת פנאי. אנסה גם אני לנתח חולים!"

סטארק רצה להמחיש עד כמה אין הערכה לכישרון ולהכשרה הנדרשים לכתיבת ספר ילדים – וספרות יפה בכלל – ומן הסתם לא העלה על דעתו שגם בתוך הספרות עצמה ייתכנו השקפות המייחסות את עיקר המשקל ל"רצון" לכתוב ול"כתיבה מקורית" – מתוך זלזול גמור בהישגי דורות קודמים או תרבויות אחרות.

ואם בעולם גוברת ההכרה בכך, ולא רק בקרב מי שהחלטתם נחושה להצליח בתחום הכתיבה, מתברר שבישראל ישנן שתי השקפות הנחשבות לגיטימיות באותה מידה; ובהתאם לגורמי תרבות ושוק שונים עולה ויורדת חשיבותה היחסית של ההצצה לנעשה בעולם הספרותי שמחוץ לישראל. לעתים גוברת ידם של מי שבטוחים כי היצירות הספרותיות הן כמעין הנובע: רק קח עט – או מקלדת מחשב – וכתוב; ולעתים חודר לאוזנינו קולם של מי שסבורים כי בלי להישען על ההישגים הסגנוניים בארצות־הברית ובקנדה, בצרפת ובגרמניה – נפגר תמיד אחרי תרבויות אלה ויצירות הספרות שנעמיד תיראינה אנכרוניסטיות ועלובות.

הסיבה העיקרית לצורך ביציאה ממסגרת הנכתב בלשון העברית היא שבניגוד לתרבויות האנגלית, הצרפתית או הגרמנית – העבר הספרותי שלנו קצר ימים. לרשות סופר או משורר הכותב באחת מלשונות אירופה עומד קורפוס אדיר של יצירה, בן מאות שנים, ובו שירה ופרוזה, מחזות ומסות. אצלנו, מה לעשות, המצע קצר הרבה יותר: תקופה מסוימת נדמה היה שהתנ"ך ישלים למעננו את החסר, אך הספרות ניתקה מהסגנון התנ"כי ומהתכנים התנ"כיים זה כבר – שלא לדבר על כך שהתנ"ך, התלמוד והספרות הרבנית אינם יכולים לשמש תחליף הולם לשיקספיר, מילטון וצ'וסר, או לגתה, רילקה והיינה.

מה נותר לסופר הכותב לילדים בעברית, מלבד יצירות בינוניות רבות מדי של עמיתיו? לכאורה, התשובה על כך פשוטה לגמרי: ספרות הילדים הקלאסית – כפי שמכונות היצירות בשפות השונות שנכתבו במאה התשע־עשרה – והספרות לילדים ולנוער הנכתבת היום בעולם. והנה, למרות התשובה הפשוטה כל־כך, ניכר בקרב המוציאים לאור הפועלים בארץ לפחות אִי־רצון לעסוק בתרגום, להכיר את היצירה העולמית וללמוד ממנה. החריגים מאִי־רצון זה כה מעטים, שאין קושי למנותם.

למען האמת, זו תהיה עיקר תרומתם של העמודים הבאים: תיאור המאמצים לתרגום ספרי קריאה לילדים ונוער (8–12) בכמה מהוצאות הספרים שהתמסרו לתחום זה, וניסיון לעמוד במקצת על השפעתם של הספרים המתורגמים על מי שגדלו והתחנכו על ספרות ילדים בעברית והפכו לסופרים הכותבים לבני־נוער.

סופרים שנולדו וגדלו בתרבות אחרת – חזקה עליהם שקראו ספרי ילדים, מקור ותרגום, בשפה שינקו עם חלב אמם; הדיון בעניינם חורג אפוא ממסגרת המאמר הזה, ואף־על־פי־כן אִי־אפשר בלי דוגמא חד־משמעית אחת.

בדו־שבועון ראש צעיר התפרסמה ב־1988 סדרת רשימות שכתב אורי אורלב, יליד פולין, בשם "זיכרונות ספרים". הסופר, חתן פרס אנדרסן הבין־לאומי ל־1996, מספר על ילדותו מבעד לפריזמה של הספרים שקרא (או שקראה לו אמו) ושעיצבו את עולמו. ברשימה הראשונה סיפר אורלב, יליד שנת 1931, על נטייתו לאספנות: היה לו אוסף בולים ואוסף מטבעות, אוסף סיכות בעלות ראש־חרוז צבעוני

– ואוסף ספרים. זכור לו, הוא כותב, שהיו לו שלוש מאות וארבעים ספרים וחבורות. כל האוספים אבדו בשואה (והוא התחיל הכל מבראשית עם הגיעו ארצה), ורק הזיכרונות נותרו במלוא רעננותם. הספר הראשון שבו נזכר אורלב הוא אחרון המוהיקנים של ג'ימס פנימור קופר. החיים בחיק הטבע, הקשר שיצר "עין הנץ", גיבורו של קופר, עם האינדיאנים, הערכים שהעלה המחבר על נס ושנראו בשחור-לבן בילדותו של אורלב – כל אלה הותירו בו חותם עמוק.² ברשימותיו הבאות כתב על כמבי של פליקס סלטן, על צ'ינדולינו של ומבה (לואיגי ברטלי), על מסע הפלאים של נילס הולגרסן הקטן עם אוויו הכר של סלמה לגרלף, על הנסיך הקטן של אנטואן דה סנט אקזיפרי, וכמובן – על רובינזון קרוזו של דניאל דפו.³ כל אלה תורגמו לפולנית מאנגלית, גרמנית, איטלקית ושוודית, ולא היה בהם גם ספר מקור אחד!

מאחר שמדובר ברשימות ארוכות למדי, נקל לעמוד מתוכן לא רק על המשותף לספרים שנחקרו בזיכרוננו של הסופר לעתיד, אלא גם על התמונות שנתרו חיות בו ועל הערכים שהפנים. הרחש שמשמיעות אלפי החיפושיות המכרסמות עליהם; האיסור המוחלט להרוס קן של נמלים או להשמיד אותן; ההתפעמות מן הטבע בטוהרתו והאיבה לאותם אנשים הרומסים אותו ברגל גסה; הכמיהה של ילד להיות חולה, "מפני שבמיטה הכל רך, ובחוזק – הכל דוקר"; התקוממות נגד עוול הנעשה לנו ולאחרים בידי מי שחזק מאיתנו – ואין מדובר רק בשואה, שבה אבדו לאורי אורלב אמו, ספרי הילדות וצעצועי הילדות, שהרי כמבי של סלטן התייתם ב־1923 בגלל אטימות־לבם של הציידים; ומעל לכל אלה אותה התרגשות שמעוררים ספרי איכות במי שיודעים לקרוא בהם להנאתם: מכלול רגשות המפעם בשותפי־סוד שקראו באותו ספר, והיודעים לזהות זה את זה במילים ספורות הכוללות את הסיסמה "אני זוכר!"

ההתחלה: קצת שטיבל והרבה אמנות

גישה אוהדת לספרות מתורגמת ונכונות לספוג השפעות אכן היו תופעות רווחות אצל מי שחינוכם היה בשפה זרה, והביאו עמם לעברית השפעות כאלה. בולטים במיוחד היו ספריו, תרגומיו־עיוודיו והשקפותיו הספרותיות של קורניי צ'וקובסקי (1882–1969): סופר רוסי שכתב יצירות מחורזות המיועדות לפעוטות ולגיל הרך, ומשום כך חורג העיסוק בו מגבולות המאמר הזה, שעניינו ספרי קריאה לילדים ונוער. עם זאת ראוי לציין כי עיסוקו כלל תרגום לרוסית של ספרי ילדים שראו אור באנגליה ובארצות־הברית, וכי תרם אולי יותר מכל אדם אחר בזמנו למתן לגיטימציה לפנטסיה הנרמסת והמושמצת. נקל לראות איך זפתינוק שלו השפיע על "הסבון בכה מאוד" של מרים ילן־שטקליס, שגם

2 אורי אורלב, "זיכרונות ספרים": "הפרא האציל", ראש צעיר מס' 1, ח' בתשרי ה'תשמ"ט, 19 בספטמבר 1988, עמ' 14.

3 שם, שם, גיליונות מס' 3 ("חכם על חלשים", ח' במרחשון ה'תשמ"ט, 19 באוקטובר 1988), מס' 5 ("קיסר הנמלים", ח' בכסלו ה'תשמ"ט, 17 בנובמבר 1988), מס' 7 ("הארץ שבה נודדים אוויו הבר", כ"א בטבת ה'תשמ"ט, 9 בדצמבר 1988), מס' 8 ("מה תעשה באי בודד", כ' בטבת ה'תשמ"ט, 28 בדצמבר 1988) ומס' 9 ("הנסיך הקטן", י"ב בשבט ה'תשמ"ט, 18 בינואר 1989).

עיבדה להפליא את כך ולא כך מ־1935 בשם "אבא מצחיקון",⁴ כשם שאין קושי לזהות את ההשפעה של יו לופטינג האנגלו־אמריקני על דוקטור אויזיהימר מ־1929.⁵ האם את ההשראה לעצים בממלכת העצלנים (35 כמאי) העניק פלא עץ של צ'וקובסקי?⁶

ומכאן לענייננו: ספרי ילדים בעברית – מקור ותרגום – נדפסו כברלין ובוורשה לפני שהחלה עבודה מוֹלית בארץ־ישראל. זכורה לטוב בעיקר הוצאת שטיבל (1917, מוסקוה); מ־1928 עד 1937 פעלה שלוחה עצמאית בתל אביב – וב־1932 הוקמה סדרת "מנחה לנוער", שאותה ערך דוד קלעי. כמה מעשרת הספרים שראו אור במסגרת זו בשתי שנות פעילותה הותירו חותם עמוק בתרבות המתהווה בישראל. בספרי המקור היה אנשי בראשית של אליעזר שמאלי (שנדפסו אחר־כך בהוצאות עם עובד ומסדה), ובתרגומים – פנג הלכן של ג'ק לונדון, שהנציח בשם הספר את השילוב המוזר בין מילה אנגלית [פנג=ניב] למילה עברית, המלחמה לאש של רוסני הבכור והמלך מתיא הראשון של יאנוש קורצ'ק.⁷ כשחזרה ההוצאה להתקיים, נרכשו רוב כותריה בידי נ' טברסקי ומסדה. והיו הוצאות כמוריה ומצפה שנבלעו מאוחר יותר בהוצאות שפעלו בארץ.

גם הוצאת אמנות החלה את דרכה בקהילות יהודיות בחוץ־לארץ – שושנה פרסיץ (ז' כסלו תרנ"ג, 16.11.1893 – ג' ניסן תשכ"ט, 22.3.1969) הקימה אותה עם בעלה, יוסף פרסיץ, ב־1917. התמיכה הכספית של התעשיין הלל זלטפולסקי, אביה של המוֹלית הראשונה, מסבירה אולי את נס הישרדותה: רוב הספרים של הוצאת אמנות היו מכוונים לעילית הקוראים. מכל מקום, ההוצאה פעלה במוסקוה ובאודסה, ומ־1922 בפרנקפורט – כולל טיפול בכתבי־היד של הוצאת נעורים שנסגרה – לפני שהתבססה בארץ־ישראל ב־1925. מאז 1926 ועד 1935 היתה שושנה פרסיץ גם מנהלת מחלקת החינוך בעיריית תל אביב ויוֹר ועד החינוך של ההנהלה הציונית. ייתכן שיש בכך כדי להבהיר איזה מעמד היה לספרות העברית באותן שנים. עם הקמת המדינה היתה פרסיץ חברת כנסת – בכנסת הראשונה והשנייה – ויוֹר ועדת החינוך של בית־המחוקקים. בשנת 1968 קיבלה את פרס ישראל.

"אני מאמין" של הוצאת אמנות נוסח במילים ברורות: "להכניס מן הטוב והיפה שבספרות הלועזית והעברית אל אוצר ספרותנו, לעורר בלב הילד עניין וחיבה לספר העברי ולשפר את טעמו".⁸ את עיקר

4 קורניי צ'וקובסקי, זפתינוק, 1923, תר' רבקה דוידית, 1939, דביר; מרים ילן שטקליס, "הסכון בכה מאוד" וכן "אבא מצחיקון" בתוך שיר הגדי, דביר [תרגומים נוספים ל"כך ולא כך": לאה גולדברג, 1954, אוריאל אופק, 1976].

5 קורניי צ'וקובסקי, דוקטור אויזיהימר, 1929, תר' נתן אלתרמן בשם לימפופו, 1943, עם עובד, ועיבד רפאל ספורטה בשם דולית בלימפופו, 1958.

6 קורניי צ'וקובסקי, פלא עץ, 1923; אריך קסטנר, 35 כמאי, 1931, תר' אלישבע קפלן, 1947, אחיאסף.

7 ג'ק לונדון, פנג הלכן, 1907, תר' מרדכי אבי־שואל, 1933; ז"ה רוסני [רוני] הבכור, המלחמה לאש, 1911, תר' נתן אלתרמן, 1933 – תרגומו נדפס אחר־כך גם במחברות לספרות וגם בהוצאת הקיבוץ המאוחד; יאנוש קורצ'ק, המלך מתיא הראשון, 1923, תר' יוסף ליכטנבוים, 1933 – שלושתם בהוצאת שטיבל.

8 אוריאל אופק, ספרות הילדים העברית, 1900–1948, דביר, 1988, עמ' 386 ואילך; וכן לקסיקון אופק כרך ג (בכתובים), זמורה ביתן. המידע לגבי ההוצאות האחרות לקוח משני ספרים אלה, ומהיכרות אישית.

פעילותה הקדישה ההוצאה לתרגום ספרי מופת לילדים ולנוער (הגדרת הגילים היתה שונה אז במקצת: היום מייעדים ספרים לבני עשר וקוראים להם "נוער", בעוד שבשנות העשרים ראו בהם ילדים – אך בני העשר קראו ספרים הנחשבים היום קשים לבני שתיים-עשרה). כבר מ־1923 נחשבה אמנות להוצאת הספרים הפעילה ביותר בתחום ספרות הילדים העברית, ועד 1938 נדפסו בה מאות ספרים וחבורות. בשנות מלחמת-העולם השנייה ואחריהן הלכה פעילותה ודעכה, עד שנסגרה ב־1960. שושנה פרסיץ פנתה מדי פעם לקבל עצה מביאליק (שאף תרם מפרי עטו לסדרת ספרי מקור שנהגתה בפרנקפורט), ונעזרה בשורה של אנשי תרבות ורוח, מקצועני התקופה ההיא. גם על הדמות המרכזית בניפוי המדוקדק של ספרי האיכות ובעריכתם המליץ ביאליק: היה זה אריה ליב סמיאטיצקי (1883–1945).

רבים מהספרים שתורגמו לאמנות בשנות העשרים והשלושים נכתבו במאה התשע-עשרה: הלב של אדמונדו ד'אמיצ'יס תורגם ראשון, וזכורים לטוב שתי ערים של צ'רלס דיקנס, ספר היער של רודיארד קיפלינג, בוג ירגל [כך?], של ויקטור הוגו, פינוקיו של קרלו קולודי ובאין משפחה של הקטור מלו.⁹ לא פחות מאלה הרשימו את ילדי התקופה ההיא ספרי הרפתקאות שכתבו ז'ול ורן, מיין ריד וג'ימס פנימור קופר, ובהם מסעיו ופגעיו של הקפיטן הטריפ, הנער ויליאם ופוזמק העור.¹⁰ ואולם, שבחה הגדול של ההוצאה היה בכך שבד בבד עמם תורגמו ספרים ממיטב ספרי הילדים שראו אור ממש באותה תקופה: את הטריולוגיה ילדי המערות של א"ת זונליטנר, שנדפסה בשנים 1918, 1919 ו־1920, תרגם אברהם פרנק ב־1922, 1923 ו־1924; ספרה של קרין מיכאליס, ביבי, נכתב ב־1929 – ותורגם ב־1935 על־ידי יצחק למדן, שש שנים בלבד לאחר שראה אור לראשונה בדנמרק.¹¹ צריך לזכור שגם דוליטל הרופא של יו לופטינג, שנכתב ב־1920, תורגם ב־1927 (לשכועון עולם הילדים; כמה מספריו הבאים של לופטינג תורגמו לאמנות בשנות הארבעים והחמישים).

בהוצאת אמנות ראו אור גם ספרי מקור רבים, אך אלה ידועים היום רק לחוקרי ספרות הילדים. לעומת זאת, כמה משמונים תרגומי המופת היו בסיס ראשון – להרבה שנים – להכרת הספרות העולמית. למעשה אין עד היום תרגום מלא לסיפורן של שתי ערים של דיקנס חוץ מזה של אמנות; ב־1990 ראה אור בהוצאת זמורה ביתן תרגום כמעט מלא, המאפשר להיווכח עד כמה העלה אבק התרגום הישן, ואף-על-פי-כן – עד כמה הוא טוב. בתקופה שבה תורגם לראשונה ספר זה, ולפני כן,

9 אדמונדו ד'אמיצ'יס, הלב, 1886, תר' י. הלמן, 1923, פרנקפורט; צ'רלס דיקנס, שתי ערים, 1859, תר' משה בן-אליעזר, 1929; רודיארד קיפלינג, ספר היער, 1894, תר' י"ל ברנך, 1927; ויקטור הוגו, בוג ירגל, 1826, תר' אברהם שלונסקי, 1929; קרלו קולודי, פינוקיו, 1883, תר' ישראל דושמן, 1931; הקטור מלו, באין משפחה, 1878, תר' י"ח רבניצקי, 1923 – כולם לאמנות.

10 ז'ול ורן, מסעיו ופגעיו של הקפיטן הטריפ, 1866, תר' יצחק ספיבק, 1926 (החלק הראשון נדפס בפרנקפורט); תומס מיין ריד, הנער ויליאם, 1871, תר' יצחק ספיבק, 1926; ג'ימס פנימור קופר, פוזמק העור, 1823, תר' ל' נחמני, 1927 – שלושתם לאמנות.

11 את ספר המשך של מיכאליס, המסע הגדול של ביבי, 1930, תרגם סמיאטיצקי עצמו בשם העט אחרב, והספר ראה אור רק ב־1944, אולי בגלל המלחמה.

נכתבו בעברית רומנים היסטוריים לא מעטים; הטובים שבהם בוודאי הושפעו מהאופן שבו טווה דיקנס עובדות ובדיה, דמויות היסטוריות למחצה וגיבורים ספרותיים.

דין דומה לספריהם של קיפלינג, הוגו, מלו וקולודי: הרפתקאות מוגלי סופרו בדרכים שונות שוב ושוב, אך ספר הג'ונגל על שני כרכיו תורגם מחדש רק בשנות השמונים.¹² תרגומו של אברהם שלונסקי לבוג ז'רגל (1929) היה מופת של עברית ושל ספרות מרגשת – גם אם לא נעשה מצרפתית – וספק אם תרגומיהם של מיכה פרנקל ושל אביטל ענבר (1987) מבטלים אותו. הידוע בספריו של מלו, באין משפחה, תורגם לראשונה ב־1923 ("ח רבניצקי לאמנות), שנה לאחר מכן תורגם שוב (ישראל אליהו הנדלולץ, בלי משפחה), ועברו עשרות שנים בין תרגומים אלה לניסיונות תרגום מחודשים (א"א עקביא ויעקב עדיני 1967; אליעזר כרמי 1980; מיכה פרנקל למ' מזרחי 1995). אין ספק שתלאותיו של רמי, הילד היתום, העניקו השראה לעשרות סופרים, שהרי לא פסו יתומים מספרות הילדים. לפינוקיו הוצעו לא רק תרגומים אחדים (דושמן לאמנות 1931, נקדימון רוגל 1955, מרים שוסטרמן לזמורה ביתן 1984), אלא גם עיבודים (ימימה טשרנוביץ־אבידר 1958, אנדה פינקרפלד־עמיר 1960) ו"המשכים": מפתח הזהב או הרפתקאות בוראטינו של א"ג טולסטוי, תינוקיו של לוי קיפניס וכן פינוקיו בארץ ישראל של אביגדור המאירי.¹³

לג'פטו הנגרה־האמן קורא המאירי בעיבודו בשם יפת; ואילו נטייתו הרומנטית של פינוקיו למעשי גבורה וסגנונו התנ"כי של ספר ההמשך מובילים את העלילה כהד להשקפותיו של המחבר:

– "היודע אתה, בני, כי הגיבור צריך להיות נכון גם למות?" [שאל יפת־ג'פטו] – "מה זה למות?" שאל פינוקיו, אשר לא שם לבו אל דבר־המוות אשר שמע מתוך סיפורי התנ"ך. – "למות, בני, זה לשוב ולהיות גולם, לא לזוז עוד, לא לדבר ולא להרגיש מאומה [...]". – "וגם לא דגדוג?" שאל פינוקיו ויצחק. [...] – "ומה? שוכבים ככול־עץ, ככה, ואינם זזים? אוי, זה מצחיק מאוד! [...] אם כן, טוב, מות אמות! כי הן אם לא מות אמות, אות הוא כי אינני חי, כי הלוא רק אדם חי יכול למות! ולכן קחני אל ארץ־הגיבורים ואמות שם בגבורה!" (עמ' 4 ואילך).

אי־אפשר להפריז בחשיבות ההשפעה של ספר זה על כתיבת סיפורים לילדים שגיבוריהם כובות. אמת, סיפורים (ושרים) כאלה חוברו עוד בשלהי המאה התשע־עשרה, כשהמילה "כובה" טרם אומצה בידי אליעזר בן־יהודה (היוצרים השתמשו במילה "צעצועה"). יתר על כן, מחבר הסיפור הציוני מסע הכובות לארץ־ישראל,¹⁴ אברהם רגלסון (1896–1981), היגר עם הוריו לארצות־הברית בגיל תשע ועלה לארץ רק ב־1932; סביר להניח שקרא בספרה הנהדר של רחל פילד האמריקנית, היטי, מאה

12 רודיאד קיפלינג, ספר הג'ונגל, תר' אוריאל אופק, 1984, כתר – ראה הערה מס' 9 לעיל.

13 א"ג טולסטוי, מפתח הזהב או הרפתקאות בוראטינו, 1936, תר' פסח גינזבורג, 1944; לוי קיפניס, תינוקיו, 1944; אביגדור המאירי, פינוקיו בארץ ישראל, 1950, מצפה.

14 אברהם רגלסון, מסע הכובות לארץ־ישראל, 1935, מצפה, סדרת "הילד הקורא" בעריכת יעקב פיכמן.

מתוך: חיות הבר. ארנסט סטון-תומפסון,
תר' חיים אריה חזן. פרנקפורט ע"נ מיין,
מוסקבה, אורסה: אמנות 1924 [1889].

שנותיה הראשונות (1929),¹⁵ ולא המתין עד שקרא פינוקיו בתרגום לעברית דווקא. ואף-על-פי-כן יש מקום לחשוב שזו דוגמא מובהקת – מסע הבזכות לארץ-ישראל פורסם תחילה בהמשכים בדבר לילדים (1934), ומחברו פרסם בשבועון זה אחדים מסיפוריו כשהוא מסתתר מאחורי שם העט "בן הנגר". אחריו נהו רבות, ומהן בולטת מרים ילן-שטקליס ב"הדוב" (שנרחץ על לא עוול בפרוותו, איבד את עינו ועוד) וב"אלישבע מסכנה" (בובה שלא זכתה לטיפול נאות) כמעין טיוטות לספרה המסע אל האי אולי (1944) העוסק בכך שוב, בהרחבה.¹⁶

אחרי שתורגם לאמנות בשם שחור ונאווה, תורגם ספרה של אנה סואל מ-1877 פעמים אחדות ובשמות שונים מלבד עיבודים וקיצורים.¹⁷ הסופרת הונעה לכתוב "אוטוביוגרפיה של סוס" בעקבות קריאה בספרו של הוראס בשנל, מסה על כעלי החיים, והתכוונה להשפיע על יחסם של בני-האדם

15 סביר להניח שרחל פילד הושפעה מפינוקיו: ספרה על הבובה המתגלגלת מתרבות לתרבות לא תורגם לעברית.
16 מרים ילן שטקליס, "אלישבע מסכנה", "הדב" ו"המסע אל האי אולי" כונסו בתוך שיר הנדי, דביר, אך מופיעים גם בקבצים קודמים – אצו רצו גמדים (1939) וספר דני (1943) – והמסע אל האי אולי גם כספר נפרד (1944), כולם בדביר.

17 אן סואל, בלק ביוטי, 1877, תר' ראובן גרוסמן-אבינעם בשם שחור ונאווה, 1944, לאמנות: ליון בשם היפהפה השחור, 1967, ללדורי: ודניאלה שליט בשם הקסם השחור, 1979. לזמורה ביתן.

לסוסים המשרתים אותם. כוונה זו מצאה הד לא רק בלבם של קוראים בני דורות שונים, אלא גם ביצירתם של סופרים שקראו בסיפורו של הסוס וחיברו אף הם אוטוביוגרפיות של חיות: בסוסים מספרים של פסח בר-אדון (1943) מוצאים שמונה סוסים, ולא אחד, ושומעים מפיהם על קורותיהם. על השפעות מאוחרות יותר יכולים להעיד אלה תולדות מור של בנימין טנא (1977) שגיבורו מיווד עם חמור, ספרייה של נורית זרחי, זיכרונות מן השרווול (1979), שהוא רומן היסטורי המסופר מזווית הראייה של עכברה, וכפות על המעקה (1985) שגיבוריו חתולה, גור כלבים ועוד, וכן ספרו קורע הלב של יורם קניוק על כלב שסבל מהתעללות, וסרמן (1988), הגם שאת הדברים איננו רואים בעיני הכלב אלא בעיני הנערה המוועזעת שהביאה אותו הביתה.¹⁸

אפשר להוסיף על כך שהיה מן ההעזה בתרגום סיפוריו המדעיים-למחצה של ארנסט סטון-תומפסון להוצאת אמנות בתקופה שבה היתה העברית דלה במונחים מדעיים. תרגום חיות הכר אשר ידעתי מ-1898 (יעקב חזן 1924), גיבורי החיות מ-1905 (ח"נ שפירא 1927) וספרים אחרים של מחבר זה לוו במילון נחוץ: הוכחו בו מונחים בוטניים כאשוח, מילה, בוקיץ [!], ומרווה: מונחים זואולוגיים ובהם קורא, קיכלי, קיפוד [?] וביבר [=בונה], וכן הסבר למילים שנחשבו קשות להבנה – בבואה, טרול, משכוכית, צלקת, צמרמורת – וגם מילים שוויתרנו עליהן מאז ובהן שניר (=קרחון) או גרגרני (=יוצא מהגרון). שנים אחר-כך, כשעסקה הוצאת הקיבוץ המאוחד בספרים אלה ואחרים, ניכר הבדל עצום בשפה הקולחת של התרגומים: את התרגום לחיות הכר אשר ידעתי ערך אהרן מגד, ופרופ' מנדלסון העיר על הצד המדעי (1966), ואילו את רהב, דב גריזלי מ-1899 תרגם עמנואל גל (1983).¹⁹ ספרייה של דורית אורגד שעניינם בעלי-חיים – מחברתי זהובת הפרווה על אוגרת (1973) ועד פנק, מלך המדבר (1995)²⁰ – הושפעו בוודאי מן האהבה לטבע ומן הרוח הספרותית-מדעית הנושבת בספריו של סטון-תומפסון, גם אם היו להם מקורות השראה אחרים.

אחיאסף ויזרעאל: השפעתה של הוצאה קטנה

הוצאות ספרים אחרות קמו עוד בימי זוהרה של אמנות, ואף הן עסקו בספרות לילדים ולנוער, מי מעט ומי הרבה. בשנת 1933 הקים שכנא צפלוביץ בירושלים הוצאה בשם אחיאסף: הוא בחר להוצאה – וכשם משפחתו העברי – בשמה של הוצאת ספרים שפעלה בוורשה בשנים 1892–1923. בין היתר

18 בנימין טנא, אלה תולדות מור, 1977, ספרית פועלים; נורית זרחי, זיכרונות מן השרווול, 1979, עם עובד, כפות על המעקה, 1985, נהר: יורם קניוק, וסרמן, 1988, הקיבוץ המאוחד.

19 ארנסט סטון-תומפסון, חיות הכר אשר ידעתי, 1889, תר' יעקב חזן, 1929 לאמנות, ורינה קלינוב, 1954 לקיבוץ המאוחד; גיבורי החיות, 1905, תר' ח"נ שפירא, 1927 לאמנות; רהב, דב גריזלי, 1900, תר' עמנואל גל, 1983 לקיבוץ המאוחד.

20 דורית אורגד, חברתי זהובת הפרווה / זהובת הנוצה / זהובת הסנפיר / אדומת העין, 1973, 1976, 1977, 1979 (ב-1981 נוסף לאלה חברתי טיקה); פנק מלך המדבר, 1995 – כולם בהוצאת הקיבוץ המאוחד.

נדפסה בהוצאת אחיאסף הראשונה, ב־1894, סדרת הספרים "זיכרונות לבית דוד", שראשיתה בה"צ רקנדורף, וכאן תורגמה לעברית בעיבודו של א"ש פרידברג; חמישים שנה אחר־כך נדפסו הספרים מחדש בארץ בהוצאת יורעאל בעריכתם של אליעזר שטיינמן, מ"ז ולפובסקי וא"ל יעקובוביץ; בשנות ה־50 חזרו אשר ברש וז' אריאל וערכו אותם להוצאת מסדה.²¹

מפעלה החשוב של הוצאת אחיאסף החדשה היה תרגום ספריו של אריך קסטנר. כבר ב־1935 נדפס אמיל והבלשים, בתרגום אלתר אילי ובעריכתו של אברהם שלונסקי, ואילולא עליית הנאצים היה המפעל נמשך ללא ספק עוד בשנות השלושים. הסלידה מן הגרמנית הולכה להקפאת תרגום ספריו של סופר חשוב זה, אף־על־פי שגלה מגרמניה מפני שהתנגד לנאציזם ואף נתן ביטוי לדעותיו האנטי־נאציות. הדפסת התרגומים חודשה רק ב־1947, עם הופעת הנוסח העברי לשלושים וחמישה במאי.²² ב־1960 הוענק לקסטנר פרס אנדרסן הבין־לאומי.

"סיפורי החבורה", שזכו למעמד של ז'אנר בספרות הילדים העברית, נבעו מאמיל, אולי משום שהספר שדחף את קסטנר עצמו לכתיבה בסגנון זה, הילד כארגז של וולף דוריאן, לא היה מוכר בארץ עד 1943.²³ לא רק סיפורי "חסמבה" של יגאל מוסינזון הושפעו מדוריאן ומקסטנר, אלא גם שבע טחנות ועוד תחנה של אוריאל אופק²⁴ ורבים אחרים.

הזכויות על התרגום של ספרי קסטנר נרכשו גם להוצאה אחרת, יורעאל, שהוקמה בידי שלמה שרברק (1876–1945). היתה זו מהוצאות הספרים הראשונות שהתבססו בעיקר על ספרי ילדים ונוער, מתוך מדיניות ברורה להעניק לקוראים ערכים לאומיים ואנושיים עם חוויית קריאה מרתקת. מ־1945 התפצלה ההוצאה לשניים: אידה, בתו של שלמה שרברק, ניהלה עד 1983 הוצאה בשם ש' שרברק, ואז שבה והתאחדה עם הוצאת יורעאל שניהל אחיה, אלכסנדר יורעאל (עד 1988). חוץ מסדרת "זיכרונות לבית דוד" של רקנדורף־פרידברג (לעיל), תורגמו בהוצאה בגלגוליה השונים ספרים משל מרק טוויין, פרנץ מולנר ופרנסיס הודג'סון ברנט וספרי הרפתקאות שכתבו מייז ריד, פנימור קופר ואחרים.²⁵

21 אוריאל אופק, שם, עמ' 14: ראה גם בתוך רשימה פרי עטי במוסף "ספרים" של הארץ, הארץ 14.10.1997, עמ' 10.

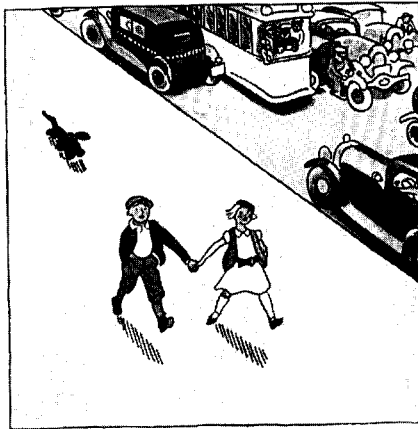
22 אריך קסטנר, אמיל והבלשים, 1928, תר' אלתר אילי וערך אברהם שלונסקי, 1935: 35 במאי, תר' אלישבע קפלן, 1947.

23 וולף דוריאן, הילד מהארגז, תר' אברהם ברטורא בשם ילדי הברך (כף היד השחורה), סיני, 1943; תורגם מחדש בידי מרים שטיין־גרוסמן ב־1996 בשמו המקורי לעם עובד, סדרת "טוב לקרוא" מספריו הבולטים של קסטנר, חוץ מאמיל ומהכיתה המעופפת, 1933, תר' אלישבע קפלן, 1955 – האחרים מסתפקים בגיבור או שניים: פצפונת ואנטון, 1931, תר' אלישבע קפלן, 1954; אורה הכפולה, 1949, תר' אלישבע קפלן, 1954; וכן האיז הקטן, 1963, תר' פנחס אלעד, 1964, והאיז הקטן והעלמה הקטנה, 1967, תר' אלה אמיתן, 1968; ושלושים וחמישה במאי, 1931, תר' אלישבע קפלן, 1954 – היום כולם באחיאסף.

24 אוריאל אופק, שבע טחנות ועוד תחנה, 1956, יבנה.

25 למשל, מרק טוויין, תום סויאר, 1876, תר' וקיצר א"ל יעקובוביץ, 1959; הקלברי פיץ, 1884, תר' א' פישקין (עיבוד לתרגום של פלק הלפרין), 1964 – לשני ספרים אלה תרגומים מלאים וטובים בהוצאות מ' מזרחי וספרית

אֵרִיךְ קֶסְטֶנֶר פְּצֻפֹּנֶת וְאַנְטוֹן

הוצאת ספרים אחיאסף בנימין תל-אביב

מתוך: פצפונת ואנטון. אריך קסטנר, איורים:
ולטר טריר, תר' אלישבע קפלן. אחיאסף
1954 [1931].

כשנסגרה גם הוצאת יורעאל, נרכשו הזכויות לכל ספרי קסטנר בידי הוצאת אחיאסף, שהפקידה את רענון התרגומים בידי אוריאל אופק.

מעניין ששלומית כהן־אסיף ועמי גדליה, המעידות שתיהן על ההשפעה שהיתה לספריו של קסטנר על כתיבתן, פיתחו סגנונות כתיבה שונים בתכלית. אפשר להסיק מכך, אולי, שההשפעה העיקרית היתה לרעיונות הצדק שטיפח קסטנר בכתיבתו (לא רק לילדים). כשהתבקשה לתאר את מקורות השראתה, הצביעה הסופרת והמשוררת שלומית כהן־אסיף על חורחה לואיס בורחס, איטלו קלווינו, ולאחר מחשבה – על הספרות המדרשית, הנס כריסטיאן אנדרסן, מיכאל אנדה (מוזמו, להלן) ואריך קסטנר. מיותר להזכיר שרוב היוצרים האלה לא כתבו לילדים; אבל ייתכן שהשפעת ספרות הילדים היתה עקיפה. יתר על כן, הצורך של החוקר להעמיד אירועים בסדר הזמנים הנכון או לחשוף את המקורות הסגנוניים אינו מחייב את היוצרת: הדמיון לאופן תפישת העולם הרגשית שלה, שאותו היא מוצאת בשירי בורחס, בפנטסיה הרדיקלית של קלווינו ובסיפוריו הסוחפים של אנדה חשוב מהעובדה שתורגמו הרבה אחרי שנדפסו רוב הספרים שהעניקו לה את מעמדה; אצל קסטנר ואנדה היא מדגישה

מעריב – ראה הערה מס' 62 להלן; פרנץ מולנר, מחניים, 1907, תר' רות כץ ושואל קנצלר, 1940; פרנסס הודג'סון ברנט, הלורד הקטן, 1886, תר' א"ל יעקובוביץ, 1951; תומס מיין ריד, הציידת האמיצה, 1861, תר' ג' בן חנה, 1964; ג'ימס פנימור קופר, אחרון המוהיקנים, 1828, תר' דב עמיקם, 1944 – כולם להוצאת יורעאל־ש' שרברק.

את קביעת הרף – "לתפישה מהי ספרות ילדים טובה" – ולכן היא "שמחה שנולדתי אחריו", כדבריה על קסטנר. שכן, הספרים שהיא קוראת הם מעין קביים האמורים לאפשר לה להתקדם למרחק רב ככל האפשר. "הסופר חי את חייו, את חיי גיבוריו ואת חיי הספרים שהוא קורא," היא אומרת. "בתת־המודע יש מפגש בין הסופר לבין הדמויות בספרים שקרא ובספרים שכתב, ולפעמים מפגש זה מתרחש רק אחרי הכתיבה" – כלומר, מעין השפעה בדיעבד.²⁶

עמי גדליה אינה כותבת אגדות אמנותיות כשלומית כהן־אסיף, אלא רומנים לבני־נוער המתחבטים בשאלות הגדולות של החיים. גם היא מציינת את הקריאה בספריו של אריך קסטנר כמקור חשוב לעיצוב אישיותה, גם כסופרת, ומוסיפה עליהם ספרים שבהם "קראה שוב ושוב" בילדותה, ואשר תרמו לנטייה הבלתי־מתפשרת אל הצודק – כמו מחניים של פרנץ מולנר, אחרון המוהיקנים של קופר, המנהיג הלבן של מייך ריד,²⁷ וכן איבנהו של סקוט, ילדי המחתרת בצפון של מקסוויגן ואהל הדוד תום של סטון²⁸ – בצד ספרים רומנטיים כמו הלורד הקטן של הודג'סון ברנט, אבא ארך רגליים של ג'ין ובסטר או פוליאנה של פורטר.²⁹

חנה חבושי, בדומה לכל הסופרים שלא נולדו בישראל, קראה בספריו של מרק טוויין בשפה שלמדה בילדותה – הונגרית – יחד עם עיבודים לאלף לילה ולילה, המעשיות של האחים גרים והמיתולוגיה היוונית. נקל להניח שאת נטייתה לנוסח האגדה שאבה מן המעשיות והמיתוסים; אבל את השביל העקלקל בין עולמם של הילדים לבין האופן שבו מתפתחים ספריה, קשה להרוג קטום ואסור לכזו שקיעות,³⁰ מצאה כנראה בעזרת מרק טוויין וספרים הנכתבים למבוגרים.

מחברות לספרות: ביתם של המשוררים

בשנת 1940 הקים ישראל זמורה (1899–1983) בתל אביב הוצאת ספרים שונה, מפני שבעליה היה סופר, מתרגם וחוקר ספרות. ההוצאה, מחברות לספרות, התייחדה הן בתשומת־הלב המיוחדת לספרי ילדים ונוער והן בקשרים ההדוקים שקיימה עם קהילת הסופרים והמשוררים שהדפיסו במסגרתה

26 שיחה עם שלומית כהן־אסיף, אוגוסט 1997.

27 שיחה עם עמי גדליה, ספטמבר 1997; ראה הערה מס' 25, וכן: תומס מייך ריד, המנהיג הלבן, 1855, תר' דב עמיקם, 1944 ליזרעאל.

28 וולטר סקוט, איבנהו, 1820, תר' אורי רפפורט, 1956 לעמיחי; מרי מקסוויגן, ילדי המחתרת בצפון, 1942, תר' רחל לן, 1964, לעם עובד ("דן חסכן"). על ספרים מתורגמים לילדים ולנוער בשתי הוצאות אלה – ראה להלן.

29 ראה הערה מס' 25, וכן: ג'ין ובסטר, אבא ארך רגליים, 1912, תר' אפרת כהן, 1959 לי' מרכוס; אלינור פורטר, פוליאנה, 1913, תר' אפרת כרמון, 1961 לש' זק.

30 חנה חבושי, קשה להרוג קטום, 1991, ספרית מעריב; אסור לכזו שקיעות, 1994, מסדה ("קריאת ביניים").

יצירות חדשניות וגם התפרנסו מתרגום. למשל, נתן אלתרמן כתב את ספר הילדים הראשון שנדפס בה, האפרוח העשירי (1943), שלושת קבצי שיריו הופיעו במסגרתה וספרים נוספים; וכשתורגם פו הרב של א"א מילן (1943), קיבל אלתרמן על עצמו לתרגם את השירים. את שני ספרי השירים של מילן, פעוטים היינו (1946) ואנחנו שנינו (1957), שבלעדיהם אין להבין את הגל של "שירי נוסטליגיה" שהוליוו יורם טהר לב ויהודה אטלס החל בשנות ה-70 – תרגם יעקב אורלנד.³¹

בשנות פעולתה בלטו במחברות לספרות מתרגמים שלא התפשרו עם הצורך להתאים את היצירה לילד. הבולטים באלה היו אהרן אמיר, בנימין גלאי ויונתן רטוש (אוריאל שלח). לתופעה זו משקל מיוחד, מפני שלראשונה תורגמו לעברית במסגרת הוצאה זו המרכזיים בספרי הילדים מאז ומעולם, שרובם ככולם נושאים מטען כבד של רבדי משמעות. התרגום נעשה באופן מלא ונאמן, וייתכן שהמתרגמים והבעלים של ההוצאה סברו כי רק "עברית של שבת" תאפשר התמודדות ראויה עם ספרים אלה על כל מורכבותם. אזכיר דוגמאות אחדות:

לפני שנדפסו תרגומיו של אמיר ל"מחברות" היו שני ספריו המפורסמים של לואיס קרול מוכרים בעברית רק בעיבודים מקוצרים. ידוע למשל תרגומו של אריה ליב סמיאטיצקי להוצאת אמנות, בחתימת ל' סמן (1924), שבו הפכו רבות מן האלוזיות ליהודיות-כשרות. תרגומו המלא והנאמן של אמיר, עליזה [כדי!] בארץ הפלאות ועליזה בארץ המראה (שניהם ראו אור ב-1951), אינו קל לקריאה – ואף-על-פי-כן לא התמודד איש עם ספרי "עליסה" של קרול עד 1989 כשהחליטה מחברות לספרות המחודשת להדפיס את התרגומים הקולחים שהותיר אוריאל אופק בידיה.³²

הוא הדין בקובץ סיפוריו השני של א"א מילן, הבית בקרן פו, בתרגום של אמיר (1951), שאף אותו תרגם אופק מחדש (1979)³³ – ובמידה מסוימת בשלושה כרכים של האגדות האמנותיות של הנס כריסטיאן אנדרסן, שתרגם אמיר (לא מדנית) לקראת התמוטטותה של מחברות לספרות – החבר למסע, ערדלי המזל וכנרדי המלך החדשים (1967); השלישי נדפס במקביל בהוצאת מסדה כחלק מהסדר תשלומים שכפו על ישראל זמורה.³⁴

31 המידע לגבי מחל"ס מצוי בידי ממקור ראשון, כמי שערך את רוב המהדורות החדשות והמחודשות שראו אור משנות ה-80 ואילך. אלכסנדר אלן מילן, פו הרב, 1926, תר' ורה ישראלית וא"ד שפיר, השירים בתר' נתן אלתרמן, 1943; פעוטים היינו, 1924, תר' יעקב אורלנד, 1946; אנחנו שנינו, 1927, תר' יעקב אורלנד, 1957, שלושתם למחל"ס. יורם טהר לב, משק יגור, טיוטא, 1975, הקיבוץ המאוחד; יהודה אטלס, והילד הזה הוא אני, 1977, כתר.

32 לואיס קרול, עליזה בארץ הפלאות, 1865, תר' אהרן אמיר, 1951, ועליזה בארץ המראה, 1872, תר' אהרן אמיר, 1951; וכן: עליסה בארץ הפלאות, תר' אוריאל אופק, 1989, ועליסה בארץ המראה, תר' אוריאל אופק, 1989 (המתרגם הספיק לראות הגהות, כולל ההערות והשינויים, אך התרגומים נדפסו רק אחרי מותו).

33 א"א מילן, הבית בקרן פו, 1928, תר' אהרן אמיר, 1951, ובתר' אוריאל אופק, 1979.

34 נראה שהמיתון העניק למחל"ס את הדחיפה האחרונה במדרון: הדאגה ליצורים, ההתעקשות על ספרות איכותית ולא דווקא נמכרת והנכונות להסתכן בניסויים כלשון אילצו את ישראל זמורה לחדול מפעילות (בעקבות

מתוך: פיטר פאן. ג'ימס מתיו בארי, איורים:
טרינה שרט הימן, תר' אבירמה גולן.
מחברות לספרות 1984 [1916].

לא רק אהרן אמיר השתבח בשפה שילדים התקשו להתמודד עמה. כך עשה גם גלאי לפיטר פאן של ג'ימס מתיו ברי (1963): ספר זה, שהוא כבן מאה, הצליח לחדור לסדק מבהיל בעולם הילדות – פחד הנטישה והשאלה אם הורים אוהבים את ילדיהם – הרבה לפני שהודו בקיומו אפילו הפסיכולוגים. בכך, ובשאלת הגדרתם של ילדים, היתה לו השפעה על כל מי שקרא בו. גם תרגומו המלא של גלאי היה היחיד על המדף עד שהדפיסו בזמורה ביתן – בשם מחברות לספרות – את תרגומה המלא והנאמן של אבירמה גולן.³⁵ לדוגמה, מתרגומו של גלאי:

שיחות עם אהד וצבי זמורה). אבל כבר ב־1972, כשהקים בנו הצעיר, אהד זמורה, הוצאה עצמאית – תחילה זמורה ביתן מודן ואחר־כך זמורה ביתן – חודשה הדפסתם של כמה כותרים מבטיחים תוך שמירת הזכויות למחל"ס. היו בהם, למשל, ההוביט של ג'ר"ר טולקין, שזכויותיו נמסרו לישראל זמורה – מתוך אמון אישי של ההוצאה המקורית (עדותו של אהד זמורה, אוקטובר 1997). כשהתפנה אחיו הבכור של אהד, צבי זמורה, לעסקי מו"לות, נדפסו תרגומים חדשים לרוב, רועננו תרגומים נוספים, ונרכשה הוצאה ותיקה, הדר, וספריה שולבו בהפקות של מחל"ס (המידע – מתוך מעורבות אישית בעשייה).

35 ג'ימס מתיו בארי, פיטר פאן, 1916, תר' בנימין גלאי, 1963; תר' אבירמה גולן, 1984.

עלילות ונצורות היו, כפי שנשוב ונראה חישה, לחס-חוק על פניהאי, דבר-יום-ביומו. אך פיטר, שנסתייע בוונדי, המציא בינתיים שעשוע שובה-לב, שלא הניחו אלא לאתר שחדל למצוא בו עניין – דבר שכבר הקדמתי ואמרתי לכם כי אינו חזון בלתי-נפרץ במשחקי-שעשועיו. היה זה משחק של העמדת-פנים-כאילו-לא-נודמנו-לך-כל-הרפתקאות, כיוצא במשחקי ג'ון ומיכאל מאו ומעולם. [...] היו אלה, במשך כמה-זכמה שמשות של להלן, החדשות שבהרפתקאותיו. אף ג'ון ומיכאל היו חייבים להעמיד פנים מדושנות עונג, שאלמלא ברכו על כך ברכת-הנהנין היה מקפיד עמם (עמ' 102-103).

ולעומתה, דוגמה מתוך תרגומה של גולן:

וכמובן – הרפתקאות, כפי שעוד נראה, היו שם עניין של יום-יום; אבל פיטר כבר המציא אז, בעזרתה של ונדי, משחק חדש שהקסים אותו באופן יוצא מהכלל, עד שלפתע חדל לעניין אותו. זה, כפי שכבר נאמר לכם, מה שקרה למשחקים שלו תמיד. הרעיון היה להעמיד פנים שלא קורות שום הרפתקאות, ולעשות מה שג'ון ומייקל היו עושים כל חייהם. [...] במשך שמשות אחדות היו העיסוקים האלה החידוש המעניין ביותר מכל הרפתקאותיו; וג'ון ומייקל נאלצו להעמיד פנים כאילו גם הם נהנים; אחרת היה מראה להם את נחת זרועו (עמ' 85).

לאהדה עצומה זכה תרגומו של רטוש לספרו הנפלא של קנת גרהם מ-1906, הרוח בערבי הנחל (1956): רוח השירה המנשבת בספר נחשבה כמקדשת את צירופי הלשון הרטושיים הבלתי אפשריים. שני התרגומים המלאים החדשים, של אוריאל אופק (למחברות לספרות ב-1984) ושל יעל רנן (למודן ב-1986), ניפצו אגדה זו רק באופן חלקי: רנן עצמה בחרה לשמר כמה משגיונותיו של רטוש, ועל אופק נאמר שברא שגיונות חדשים תחתם.³⁶ השפעתו של הפיוט בספרו של קנת גרהם היתה רבה הן על כותבים באנגלית והן על מי שצלחו את התרגום של רטוש. כדוגמה לכך אפשר לצטט מספרה של יונה טפר, המסע אל העמק הנסתר:

אמא הציצה מבעד לחלון, זקרה את אפה ורחרחה ככלב המחפש עקבות. הרחק באופק היתמר עשן מארובות בתי-החרושת וצבע את השמים באפור. כשהרגישה בריח הצחנה שהביאה הרוח, רטטו נחיריה והיא מיהרה לסגור את החלון והחלה לרחוץ את הגזרים לארוחת הערב.

[...]

שנתו של אפונים נדדה. כל אחיו ואחיותיו כבר שקעו בתנומה. ואוזניהם הארוכות הציצו מתוך

36 קנת גרהם, הרוח בערבי הנחל, 1908, תר' יונתן רטוש, 1956, ואוריאל אופק, 1984 למחברות לספרות: יעל רנן, 1986 למודן.

השמיכות כעלים בחממה. אבל פני אמו המעוותים מן הצחנה שהביאה הרוח וקולו העייף של אביו מילאו את מחשבותיו. חסר מנוחה התיישב במיטתו, הסיט את הווילון והציץ החוצה. בחושך נדמו לו בתי־החרושת כמפלצות ענק, והעשן שפלטו כיסה את השמים בשמיכה אפורה (עמ' 8–9).

נקל להיווכח שהתמונה הרוגעת אצל גרהם, שבה חולד (חפרפרת) ועכבר יושבים בסירה המיטלטלת קלות על פני הנהר, התחלפה במשהו מאוים יותר – מעין זה הקיים גם במציאות החיים בסוף המאה העשרים, להבדיל מתחילתה. אולי משום כך הארנבים, גיבוריה של יונה טפר, אינם שקועים בהזיות נעימות אלא מחפשים בקדחתנות פתרון לבעייתם:

אפונים התנער והחל לפסוע במהירות לעבר השביל המוליך אל ההרים הרחוקים. עוד לא הספיק להרחיק וכבר נפתחה דלת הבית ותות, מכפתרת עדיין את חולצת בית־הספר [...] "אם אתה הולך לחפש עמק־ירקות חדש, אני באה איתך!" פלטה תות כשהתקרבה אליו (עמ' 14–15).³⁷

לא פחות מהישגיה בתחום התרגום של הקלאסיקה – ראויה מחברות לספרות לשבח גם על המאמצים לאתר את הספרים המשובחים לילדים שראו אור בשנות קיומה, ולתרגמם. בד בבד עם תרגומים לאגדות אנדרסן נדפסו כרכים אחדים מתרגומי ספריה של אלינור פרז'ן המצוינת (1881–1965), הכלה הראשונה של פרס אנדרסן הבין־לאומי. המשוררת דליה רביקוביץ תרגמה שניים מספריה שנדפסו במקור ב־1955: סנדל הזכוכית (1959; סיפור סינדרלה) וקובץ המעשיות החדר בעליית הגג (1960).³⁸ את ג'ים מקרן הרחוב תרגמה עדנה אבן־חן (1959), ואת הרמושנית הכסף מ־1953 תרגמה מאיה אגמון (1958). יותר מכל מספר מעשיות אחר השפיעו תרגומים משל אלינור פרז'ן על האגדה האמנותית העברית המקורית. נקל להצביע על פרז'ן כמקור השראה מרכזי של שלומית כהן־אסיף, נורית זרחי ואחרים, ישירות או בעקיפין.³⁹

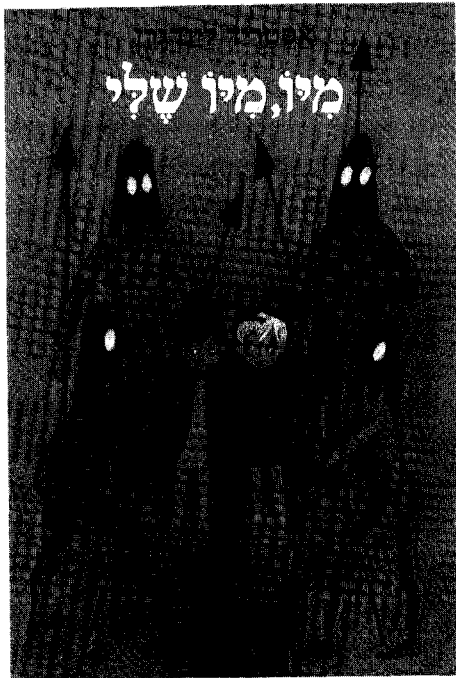
ב־1960 נדפס תרגומו של בועז עברון לספרה של אדית נסביט, הטירה הקסומה. ב־1961 יצא תרגומה של דליה רביקוביץ לספרה של פמלה טרברס (1906–1996), מרי פופינס.⁴⁰ באותה שנה נדפס

37 יונה טפר, המסע אל העמק הנסתר, 1995, הקיבוץ המאוחד, סדרת "קריאת כף".

38 אלינור פרז'ן, סנדל הזכוכית, 1955, תר' דליה רביקוביץ, 1959; את חדר הספרים הגטן, 1955, תר' רביקוביץ תחילה בשם החדר בעליית הגג, 1960 – והוא נדפס מחדש בשני כרכים, הנסיכה מגן עדן וארץ יערות המערב, 1993.

39 נורית זרחי אמרה לי במפורש כי הקריאה בספר המעשיות של פרז'ן, החדר בעליית הגג, הוא שגרם לה לרצות לכתוב לילדים.

40 אדית נסביט, הטירה הקסומה, 1907, תר' בעז עברון, 1960; פמלה טרברס, מרי פופינס, 1934, תר' דליה רביקוביץ, 1961.

מיו, מיו שלי. אסטריד לינדגרן,
איורים: אילון ויקלנד, תר' דניאל נחשול.
מחברות לספרות 1966 [1954].

תרגומה של שושנה וידל לספרו הראשון של קליב סטיפלס לואיס, האריה, המכשפה וארון הכנדים, שראה אור ב־1950. שאר ספרי נרניה של לואיס תורגמו ל"מרגנית" (להלן) בעשורים הבאים. ב־1966 נרשם הישגה הגדול ביותר, לטעמי, של מחברות לספרות כשנדפס תרגומו של דניאל נחשול לספרה של אסטריד לינדגרן מ־1954, מיו, מיו שלי.⁴¹

השפעתם של ספרי איכות היתה תמיד רבה; אך ההחלטה לתרגם ספר פרי עטה של השוודית שכתבה ב־1945 את פיפי לונגסטרוםפ⁴² לא היתה מובנת מאליה. מיו, מיו שלי הנפלא היה הראשון בספרים האיכותיים שכתבה לינדגרן אחרי שורה של ספרים "קלים" ביחס. השפעת מיו מיו שלי על הכתיבה הפיוטית לילדים ראויה למחקר נפרד; למען הדיוק, יש לבדוק איך ניסו סופרים שונים לשחזר את המינון המדויק – אצל לינדגרן – של פיוט ועצב עם הרפתקה מרגשת ועם רמזים למציאות.⁴³

41 אסטריד לינדגרן, מיו, מיו שלי, 1954, תר' דניאל נחשול, 1966, מהדורה חדשה בעריכת יחיעם פדן, 1991.

42 אסטריד לינדגרן, גילגי [ארך גרב], 1945, תר' אביבה חיים, 1956 לש' זק.

43 למשל, נורית זרחי, יוני והסוס, 1975, זמורה, ביתן, מודן, וכן ניצי מוויית העין, 1985, הקיבוץ המאוחד;

שלומית כהן אסיף, נסיכת עגילי העשב, 1996, עם עובד.

נעורים, הדס, דן חסכן ועמיחי: טפטוף קבוע

ספרית פועלים, ההוצאה לאור של הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, החלה לפעול ב־1941 בקיבוץ מרחביה, ועמה קמה סדרת "נעורים" שנערכה בידי מרדכי אמיתי, לאה גולדברג, ט' כרמי ואחרים. יעדה המוצהר היה "להגיש לקורא הצעיר ממיטב הספרות המקורית והמתורגמת, במגמה להחיל את עקרונות התרבות המתקדמת על ספרות הנוער". ראוי להדגיש כי "עקרונות התרבות המתקדמת [=המרקסיסטית]" ניכרו בעיקר בתרגום ספרים של יוצרים מחוגי השמאל המובהקים: מפרש בודד מלכין באופק של ולנטין קאטאיב, שעניינו מהפכת 1905 ברוסיה; והאח האוכד של ניק אנוב, המתאר בהצלחה את המהפכה הגדולה של 1917 כפי שהיא נראית לילדים החווים אותה, ומצליח להציג את ה"לבנים" במלוא כיעורם.⁴⁴

ב־1961 נפסקה פעילותה של הסדרה, והתחדשה רק ב־1973 עם מינויה של הסופרת מירה מאיר לעורכת. מאז העניקה סדרת "נעורים" עדיפות ברורה לספרות מקורית, ו"עקרונות התרבות המתקדמת" שוב לא היו תנאי לכותריה. בתרגומים המעטים – והמעולים – היו ז'ול ורן ודיקנס, ובלטו בהם ספרה של אסטריד לינדגרן, האחים לב ארי וספרו של פול גאליקו, ג'ני.⁴⁵

את השפעתם של תרגומים מהשנים האחרונות אפשר יהיה לבחון לא לפני שיתבגרו הילדים שקראו בהם עם הופעתם: ואילו השפעתם של התרגומים ה"אידיאולוגיים" ניכרת בכתיבה לא רק לילדים אלא גם למבוגרים. למשל, בספריהם של משה שמיר או ראובן קריץ.⁴⁶ את התוספת האחרונה לסוג השפעות זה אפשר למצוא בספרה של עמלה עינת, היום בו אסרו את אבא. אמו של רמי, בנו של פורץ היושב ככלא, מתמוטטת מבחינה נפשית ומתאשפזת; לאחר גלגולים שונים, שבכולם חזרו פחדיו וחוסר יכולתו להסתגל ושכולם הרגיש חלש, דחוי וחסר־אונים – משפחה אומנת, "ישיבה" שבה הוא בעצם אסיר (!) לכל דבר – הגיע רמי לקיבוץ כילד־חוזץ. כאן, באורח פלא, הוא לא רק אהוב אלא גם מלא מרץ ועוצמה:

[...] "אבל תראי כמה הילדים מחבבים אותו," אמרו שאר המורות, "למרות שהוא חדש אצלנו." "זה בגלל הסוסים, אני חושבת," אמרה איטה, "נער שמתמסר ככה לסוסים, שסוסים ככה נקשרים אליו, ברור שיש בו הרבה חום ואהבה" (עמ' 118).

"אתה זוכר איך שהייתי נתנק אז בכל פעם, ואיזה רעידות שהיו לי בפנים ובגוף?" תייך אליו רמי

44 ולנטין קאטאיב, מפרש בודד מלכין באופק, 1936, תר' לאה גולדברג, 1942: ניק[ולאי] אנוב, האח האוכד, תר' יוכבד בת מרים, 1943 – שניהם לספרית פועלים.

45 אסטריד לינדגרן, האחים לב ארי, 1973, תר' חנה קרגיוו, 1984 – העלילה רבת ההוד שולחת ילד נכה אל עולם שבו הוא לוקח חלק במאבק למען הצדק, ובד בבד מרמו לדיון בשאלה הקשה לעיכול של מוות; פול גאליקו, ג'ני, 1950, תר' רינה וגדעון ברוך, 1990 – הוא סיפורו של ילד שהפך לחתול, הנקרא כפיתוח לסיפור הקצר "מי־חתולים של מוריס" מאת אדית נסביט (בתוך העולם המכושף, 1912).

46 משה שמיר, הוא הלך כשרות, 1947: ראובן קריץ, בוקר חדש, 1955 – לספרית פועלים.

בתשובה. "אוי, אלוהים!" נזעק תוך שהסתכל בשעון היד שלו, "הסוסים! אני ממש מאחר לעבודה." ופתח בצעדים גדולים לכיוון האורווה. מוטי ליווה את דמותו המתרחקת של רמי במבט אוהב, עד שנעלמה לגמרי בפתח הבניין הגבוה (עמ' 123).⁴⁷

הוצאת מ' ניומן התקיימה משנת 1944 עד 1980, שנת מותו של מייסדה, מרדכי ניומן – שהיה מראשי הוצאת מצפה (1896–1980); רחל ניומן (1909–1970) ערכה במסגרתה את סדרת "הדס" שנדפסו בה, במשך חמש-עשרה שנים, כארבעים כותרים, רובם תרגום. הראשון שבהם היה היידי בת ההרים של יוהנה ספירי.⁴⁸ אריה סיון תרגם שניים מספריו של צ'רלס דיקנס – אוליבר טוויסט ומועדון הפיקוויקים – ודליה טסלר תרגמה סיפור נפלא של טולקין, גילם האיכר מפרזון. אך גולת הכותרת של הסדרה, ואולי של ההוצאה, היה תרגום שלושה מספריה של לואי מוד מונטגומרי, שנקראו בעברית האסופית, אן מאבונלי ואן שרלי. גם כשנדפסו תרגומים חדשים – רוטים, מדויקים ומלאי חיבה למקור – המשיכו רבים לאחוז בתרגומיו של פישמן כבקרנות המזבח: זה כוחו של ספר, אפילו התיישנה שפתו.⁴⁹ "ספרי יתומות" רבים בעברית, תרגום ומקור, אך אין ספק שלאסופית (אן מגרין נייבל – אן מהחווה הירוקה) מעמד קנוני מיוחד.

מבחינה כרונולוגית הגיע תורה של הוצאת עם עובד, שהוקמה ב־1942, ונדפס בה התרגום למסע הפלאים של נילס הולגרסן הקטן עם אוויו הבר של סלמה לגרלף.⁵⁰ ואולם רק ב־1958, עם היווסדה של "דן חסכן", החלה ההוצאה לפרסם באופן שיטתי ספרים מתורגמים לנוער. כפי שנרמז משמה, היתה סדרת ספרים זו קשורה בתוכנית חיסכון (של בנק הפועלים). עורכיה הראשונים היו ט' כרמי וירוחם לוריא, ואחריהם באו חיים באר, חיים פסח ונירה הראל. מראשית דרכה הופיעו בה כארבעה כותרים לשנה בממוצע, רובם ספרי מקור. בין התרגומים היו חמישה מספריה של אסטריד לינדגרן – ילד ושמו אמיל, רסמום והנודד, רסמום ובוזע החרכות, קרלסון המעופף ורוניה בת השודר,⁵¹ וכן אי הפינגווינים הכחולים, שעליו הוענק לסקוט או'דל פרס ניוברי לשנת 1961, מצפצפים על המלך מלפפון, הטוב בספריה של הסופרת האוסטרית כריסטינה נסטלינגר, שרה פשוטה ונבוהה

47 עמלה עינת, היום כו אכרו את אבא, 1997, הקיבוץ המאוחד.

48 יוהנה ספירי, היידי בת ההרים, 1880, תר' ישראל פישמן, 1946, מ' ניומן.

49 ג'ון רונלד רעואל טולקין, גילם האיכר מפרזון, 1949, תר' דליה טסלר, 1968; לואי מוד מונטגומרי, האסופית, אן מאבונלי ואן שרלי, 1908–1915, תר' ישראל פישמן, 1951–1957 – כולם למ' ניומן.

50 סלמה לגרלף, מסע הפלאים של נילס הולגרסון הקטן עם אוויו הבר, 1906–1908, תר' ח"ש בן-אברם, 1943 לעם עובד.

51 אסטריד לינדגרן, קרלסון המעופף, 1955, תר' א"ד שפיר, 1967; רסמום והנודד, 1956, תר' גבריאלה אלדור, 1966; רסמום ובוזע החרכות, 1957, תר' רות לבנית, 1971 – אין קשר לספר הקודם; ילד ושמו אמיל, 1966, תר' תמר שלמון, 1976; רוניה בת השודר, 1983, תר' תמר שלמון-נסי, 1985.

שעליו קיבלה פטרישיה מקלחן פרס ניוברי ב־1986 ועוד.⁵² ספר אחד לפחות תורגם פעמיים: יותם הקסם של יאנוש קורצ'ק הפך לקאיטוש המכשף.⁵³ ולפחות לספר אחד היתה השפעה כמעט מיידית על ספרות הילדים העברית: כשקראה במר הנשו היקר של בכרלי קלירי, ובידיעת הכוח הטמון ברומן־במכתבים, ניגשה נורית זרחי לכתיבת וולפיניאה מומי כלום.⁵⁴ אפשר למצוא את קווי הדמיון, אך אין קושי להכיר ביתרוננו של ה"חיקוי" על ה"מקור" (אף־על־פי שמר הנשו היקר זכה בפרס ניוברי ל־1984): בעוד שקלירי משרטטת קריקטורות, זרחי בונה דמויות; קלירי מפשטת, ואילו זרחי מתארת מצב מורכב.

כעין סיכום לפרק זה ראוי לציין את הוצאת עמיחי, שנוסדה בשנת 1949 על־שם עמיחי אורלינסקי שנפל בקרבות הקסטל על פריצת הדרך לירושלים. אביו יהודה אורלינסקי, ואחריו אחיו הצעיר של החלל, יצחק אורן, ביססו את ההוצאה על ספרות ילדים ונוער. כאחיאסף, גם עמיחי היא הוצאה קטנה־ביחס שהשפעתה רבה. בצד ספריהם של מנחם תלמי ודבורה עומר (לילדים) וספריה של אסתר שטרייט־וורצל (לנוער) ראו אור תרגומים לא מעטים. בלטו בעיקר תרגומים לספריו של קורנל מקושינסקי, השד מכיתה ז', איגרת מעולם האמת (שתורגם, כנראה, בקיצורים), בתיה ועוד;⁵⁵ אך היו גם תרגומים משל ז'ול ורן, עיבוד סיפורי שרלוק הולמס של ארתור קונן־דויל וכן הלאה.

מסדה וזמורה־ביתן־מודן: תרומתו של אוריאל אופק

ברכה פלאי (1892–1985), מדמויות־המפתח במו"לות הישראלית, הקימה את הוצאת מסדה בשנת 1932; אך בשנותיה הראשונות הוקדשו עיקר המאמצים לספרי חינוך ואנציקלופדיות. תרגומים בודדים והדפסת מהדורות שיצאו לאור בהוצאת שטיבל היו מעין פרלוד לסדרות הספרים המובחרות לילדים ולנוער שהחלו לקרום עור וגידים בשנות הארבעים: "מפרש" (1941), "מצפן" (1964), "נתיב" (1969) ו"קיפוד" (1980; רוב כותריה – ספרי מקור).

ב"מפרש" השתתפה אגודת הסופרים העברים. תנוכתה היתה עשרה ספרים בארבע שנים – ובהם

52 סקוט אודל, אי הפינגווינים הכחולים, 1960, תר' ורה ישראלית, 1967; כריסטינה נסטלינגר, מצפצפים על המלך מלפפון, 1972, תר' נירה צפריר, 1986; פטרישיה מקלחן, שרה פשוטה ונבוהה, 1985, תר' דוד נגב, 1989.

53 יאנוש קורצ'ק, יותם הקסם, 1934, תר' יוסף ליכטנבוים, 1944, קאיטוש המכשף, תר' אורי אורלב, 1987, שניהם ל"דן חסכן".

54 בכרלי קלירי, מר הנשו היקר, 1983, תר' שולי נוסבאום, 1984 לעם עובד ("דן חסכן"); נורית זרחי, וולפיניאה מומי כלום, 1986, מסדה ("קיפוד") – על ההשפעה סיפרה לי זרחי עצמה. השוואה מפורטת עשויה להועיל למי שהערכה שלעיל תעורר בו עניין; על ספרים מתורגמים לילדים בהוצאת מסדה – ראה להלן.

55 קורנל מקושינסקי, איגרת מעולם האמת, 1936, תר' דוד אליפלט, 1955; השד מכיתה ז', 1937, תר' צבי ישיב, 1956; בתיה, 1937, תר' שלמה סקולסקי, 1956; מסע בסימון כלב, 1938, תר' דוד אליפלט, 1955.

אחריעשר האלופים של אדוארד בס, ננוב גונכתי של רוברט לואיס סטיבנסון ונגן עדן הילדים של נתנאל הותורן.⁵⁶ הראשון הוא סיפור בן זמננו על שחקני כדורגל מקצוענים, השני – מהטובים בספרי המאה התשע-עשרה, והשלישי – עיבוד למיתולוגיה היוונית שממנו מעוקרים כליל הפולחן היווני וייחוס תכונות אֵל לגיבורים הפלאיים של הסיפורים.

”מצפן” פעלה שמונה שנים, שבהן ראו אור שישים ספרים. חלקם היו תרגומים של ספרי ילדים ”קלאסיים”: למשל, ספרי ההרפתקאות שכתב הנרי ריידר הגרד מכרות המלך שלמה והיא.⁵⁷ חלקם היותר צנוע היה תרגומים של ספרים חדשים יחסית. החשובים בהם היו חבורת חצות של ג’ון מיספילד ובמידה מסוימת הפוך את העולם של ויליאם מיינ; אך מן הראוי לצרף אליהם את ספרו הראשון של ארתור רנסום, שייטי ’סנונית’ הנועזים, את להתראות סר ארציבלד של ברברה שפכט, את מעשה כמעשה של א”א מילן ועוד.⁵⁸ כמו בכל הסדרות לילדים ולנוער, היו ב”מצפן” גם ספרי מקור. עורך הסדרה היה אוריאל אופק (”ח תמוז תרפ”ו 30.6.1926 – כ”ב בטבת תשמ”ז 23.1.1987), שכתב מבוא לכל ספר על הסיפור והסופר וגם תרגם אחדים מהספרים (הנסיכה והשדונים של ג’ורג’ מקדונלד).⁵⁹

אם באיכות הכותרים (המועטים, יחסית) שמרה מחברות לספרות על הבכורה, הרי בקצב, בכמות ובאיכות היתה סדרת ”מצפן” של הוצאת מסדה תופעה חסרת תקדים בתולדות המו”לות העברית, גם אם לא כל מעשי הבחירה היו ראויים באותה מידה. בשנות פעולתו למען מסדה חידש אופק כמה מספרי ”מפרש” במסגרת ”מצפן” או ”נתיב”: סדרה לנוער (אף היא בעריכתו) שפעלה ארבע שנים ובהן ראו אור שלושה תרגומים ושלושה ספרי מקור.⁶⁰

יצירתו המחקרית של אופק היתה שלובה בכתיבתו לילדים ובעבודתו כמתרגם וכעורך. עוד בשנות החמישים החל לתרגם ולכתוב לילדים, ובשנות השישים הציג לקורא העברי ספרים שונים עד מאוד מאלה שהורגל בהם, כספריהם של טובה ינסון (משפחת החיות המוזרות, על המומינים), בטרודור

56 אדוארד בס, אחריעשר האלופים, 1922, תר’ אליהו מייטוס, 1942; רוברט לואיס סטיבנסון, ננוב גונכתי [–נחטפתין], 1886, תר’ מנשה לוין, 1943; נתנאל הותורן, נן עדן הילדים, 1852, תר’ משה בן-אליעזר, 1945.

57 הנרי ריידר הגרד, מכרות המלך שלמה, 1885, תר’ מרדכי גלדמן, 1971; היא, 1887, תר’ יצחק לבנון, 1969.

58 ג’ון מיספילד, חבורת חצות, 1927, תר’ גדעון טורי, 1971; ויליאם מיינ, הפוך את העולם, 1954, תר’ רינה נץ, 1970; ארתור רנסום, שייטי ’סנונית’ הנועזים, 1930, תר’ דבורה עומר, 1965; ברברה שפכט, להתראות סר ארציבלד, 1968, תר’ פנחס אלעד, 1971; אלכסנדר אלן מילן, מעשה כמעשה, 1918, תר’ ראובן בריווס, 1970.

59 ג’ורג’ מקדונלד, הנסיכה והשדונים, 1872, תר’ אוריאל אופק, 1965 – למקדונלד היתה השפעה על סופרי הדור הבא, כנסביט.

60 ראוי להוסיף, כי שניים מהתרגומים היפים ביותר של מסדה לא נכללו בסדרות אלה: האחד הוא ספר המעשיות הנהדר של כריסטיאן פינגו, הרובה ירוקת הכפות, 1956, שת’ אליהו מייטוס, 1959; והאחר – ספרו הפיוטי של רנדל ג’ארל, משפחת החיות, 1965, עם איוריו העדינים של מוריס סנדק, שת’ נירה צפריר, 1987; בשנים הבאות נקלעה הוצאת מסדה לקשיים, וב-1995 נאלצה להעביר להוצאת מודן את כותריה משלוש הסדרות הנ”ל וכן את כותרי הסדרות לילדים בעריכת זהר שביט ורותי נויגרטן, ”קיפוד”, ”שעת קריאה”, ”קריאת ביניים”.

(תעלומת הביצה הענקית) והודג'טון-ברנט (סוד הגן הנעלם).⁶¹ לזכותו נזקף ה"רענון" של תרגומי קסטנר לאחיאסף (לעיל) – ובעיקר תרגומם מחדש של ספרים רבי-ערך שאיש לא נועז לגעת בהם מאז שתורגמו לראשונה. מתוך ידע נרחב ובקלות-לשון שאין להם אח ורע תרגם אופק מחדש את שני ספריו הידועים של מרק טוויין, קובץ מסיפורי "פו" של מילן, ומאוחר יותר גם את שני ספרי "עליסה" של קרול, הרוח בערכי הנחל של גרהם, שניים מספריו היותר מפורסמים של רודיארד קיפלינג ועוד.⁶² קצן של הסדרות לנוער בהוצאת מסדה ("מצפן" – ב'1972; "נתיב" – ב'1973) היה כרוך בלידתה של סדרה מתורגמת חדשה בהוצאה לאור צעירה, זמורה-ביתן-מודן. עריכת "מרגנית" – ספרי מופת שרובם מודרניים, ילידי שנות החמישים, השישים והשבעים במאה העשרים – הופקדה תחילה בידיו של אוריאל אופק, שגם תרגם כמה מהם (מספרי רואלד דאל, קית רוברטסון, פין, נורמן ג'סטר ושלום עליכם).⁶³ בעלי ההוצאה התקשו להסכים עם היקף עיסוקיו של אופק בהוצאות אחרות – בין כעורך (בהוצאת מ' מזרחי ובאחרות) ובין כמתרגם (אי המטמון של סטיבנסון ומוטל בן פייס החזן של שלום עליכם להוצאת כתר: חמישה ילדים והוזהו של נסביט והרפתקאות עליסה מתחת לפני הארמה של קרול להוצאת מ' מזרחי ועוד)⁶⁴ – ולכן נמסרה המלאכה לח"מ (1978).

בשתיים-עשרה השנים הבאות נמשך גידולה של סדרת "מרגנית" בקצב שאין לו תקדים: עד 1990 נדפסו כ־120 כותרים, יותר ממחציתם ספרים מודרניים שנכתבו אחרי מלחמת-העולם השנייה. מקום נכבד הוקצה בהם ליצירות של סופרים אמריקנים, כשלושת ספריו היחידים לילדים של א"ב וייט, ובהם חוות הקסמים מ'1952 ותרועת הברבור מ'1970 – שעניינן נכות וההתמודדות עמה באמצעות סיפור אלגורי על ברבור תרועה אילם; שישה מספריו של לוי אלכסנדר, ובהם שתי פרשיות חייו הראשונות של לוקס קאשה מ'1978 – שעניינו ניתוח ההשקפה כי מספר הסיפורים הוא "בטלן", באמצעות הרפתקה מסמרת שיער העוברת על הגיבור בעולם שאליו הוא מתגלגל; אדם כדרך של אליזבת גריי

61 טובה ינסון, משפחת החיות המזוורות, 1949, התר' מ'1964, ועמק החיות המזוורות, 1957, התר' מ'1966 להדר – שנתיים לפני שנכתב ספר הזיכרונות של מומינאבא, תר' תמר שלמון, 1979, לזמורה ביתן; אוליבר בטרוררת, תעלומת הביצה הענקית, 1956, התר' מ'1964 להדר; פרנסס הודג'טון ברנט, סוד הגן הנעלם, 1911, התר' מ'1968 ליורעאל.

62 מרק טוויין, הרפתקאות תום סוויאר, 1876, התר' מ'1969, ועלילות הקלברי פין, 1884, התר' מ'1969 למ' מזרחי; אלכסנדר אלן מילן, הבית בקרן פו, 1928, התר' מ'1979 לזמורה-מחברות לספרות; לואיס קרול, עליסה בארץ הפלאות ועליסה בארץ המראה, התר' נדפסו ב'1989 – ראה הערה מס' 32; קנת גרהם, הרוח בערכי הנחל – ראה הערה מס' 36; רודיארד קיפלינג, סיפורי ככה וככה, 1902, התר' נדפסו באלומות לאחר מותו של אופק; ספר הג'ונגל – ר' הערה מס' 12 לעיל.

63 בין תרגומיו של אוריאל אופק ל"מרגנית" נכללו (שנת הדפסת התרגום – בסוגריים): רואלד דאל, ג'ימס והאפרסק הענקי, 1961 (1975); פין, מר אל כאן אנה, 1974 (1979); נורמן ג'סטר, המגדל הפורח באוויר, 1961 (1978); שלום עליכם, עלי כינור, 1903 (1980), קית רוברטסון, הנרי ריד ושות', 1958 (1978).

64 רוברט לואיס סטיבנסון, אי המטמון, התר' מ'1974, ושלום עליכם, מוטל בן פייס החזן, התר' מ'1976 – לכתר; אדיט נסביט, חמישה ילדים והוזהו, 1902, התר' מ'1974, ולואיס קרול, הרפתקאות עליסה מתחת לפני הארמה, 1886, התר' מ'1975 למ' מזרחי.

מ־1943 [פרס ניוברין] – שעניינו חיפוש אב והתבררות בתוך שירה; שלושת ספרי "ארץ־ים" של אורסולה לה־גוין, מ־1968–1973 – שענינם העמקה בשאלות יסוד המעסיקות בני־נוער, ולא רק אותם, באמצעות סיפורים מעולם שקסם יצוק ביסודו,⁶⁵ ועוד. בצדם תורגמו ספרים שראו אור כבריטניה – שישה מספריו של רואלד דאל, ובהם דני אלוף העולם מ־1975 והעי"ג מ־1982; שלושה מספריה של ג'ואן איקן, ובהם ציפורי לילה בננטקט מ־1968, וכן שבעת ספרי "נרניה" של ק"ס לואיס – הראשון נדפס במחברות לספרות, ועכשיו הצטרפו אליו כולם, ארבעת ספרי "הלקחנים" של נורטון – הראשון נדפס בעם עובד יותר מעשרים שנה לפני כן⁶⁶ ועוד. גם לספרי הילדים ממדינות אחרות היה ייצוג: מאוסטרליה – שניים מספריה של מרי אליון פאצ'ט, ובהם איקס הלוחם מ־1953,⁶⁷ מגרמניה – שלושה מספריו של מיכאל אנדה, ובהם מומו מ־1973, שענינו היחס אל הזמן ואל הפנאי והשינוי המצער המתחולל ביחס הזה במעבר מהילדות אל הבגרות;⁶⁸ מנורווגיה – מריוס של רולף דקר מ־1967, שענינו יכולתו של ילד לראות דברים שמבוגרים שוב אינם רואים, ובהם אנשים שמתו והמוות עצמו;⁶⁹ ומשוודיה – שבעה מספריה של אסטרید לינדגרן, ובהם מדיקן והספוגית מיוניבסקן מ־1960.⁷⁰

65 אליון ברוקס וייט, חוות הקסמים, 1952, תר' זהר שביט, 1977, תרועת הכרכור, 1970, תר' יוכבד פרימן, 1982; לוי אלכסנדר, שתי פרשיות חיוו הראשונות של לוקס קאשה, 1978, תר' אתי פו, 1987 (וסדרת 'פרידיין' שתר' אורי בלסם); אליזבת ג'נט גריי, אדם כרדך, 1943 [פרס ניוברין], תר' רותי שמעוני, 1985; אורסולה ק' לה־גוין, הקוסם מארץ־ים, הקברים של אטואן, החוף הרחוק ביותר, 1968–1973, תר' תמי כץ־מושיב, 1985–1987 – בינתיים נכתב המשך רביעי, שלא תורגם.

66 רואלד דאל, דני אלוף העולם, 1975, תר' זהר שביט, 1984; העי"ג, 1982, תר' אורי בלסם, 1987; ג'ואן איקן, הזאבים מאחוזת וילובי, 1962, תר' עדית יחיעם פדן, 1976, מוזימות אפלות בכטרסי, 1964, תר' יחיעם פדן, 1982, ציפורי לילה בננטקט, 1966, תר' יחיעם פדן, 1984 – ספריה האחרים של איקן על דידו טווייט לא תורגמו לעברית, לפי שעה: קלייב סטייפלס לואיס, האריה, המכשפה וארון הכנרים, אחיינו של הקוסם, הסוס ונערו, המסע ביורדן־שחר', הנסיך כספיאן, כס הכסף, הקרב האחרון, 1950–1956, תר' גדעון טורי 1980–1985, פרט לראשון שתר' שושנה וידל, 1961; מרי נורטון, הלקחנים, הלקחנים בשדות, הלקחנים על המים, הלקחנים באוויר, 1952–1961, תר' יוכבד פרימן, 1983–1986 – הספר הראשון בסדרה ראה אור בעברית בשם הריירים מאחורי השעון, תר' אביב מלצר, 1957 לעם עובד; ב־1982 כתבה נורטון המשך חמישי, נקמת הלקחנים, העולה על ארבעת קודמיו, ואף הוא תורגם בידי יוכבד פרימן אך טרם ראה אור בעברית.

67 מרי א' פאצ'ט, איקס הלוחם, 1953, תר' נימה קרסו, 1990, הדיננו הלבן, 1965, תר' טלי נתיב־עירוני, 1987.
68 מיכאל אנדה, מומו, 1973, תר' חנה טויכסלר, 1983; את שני ספריו האחרים של אנדה תרגמה ל"מרגנית" לנדה מטלון: את ג'ים ונהג הקטר, 1960, הוציאה תחילה לאור בעצמה, בהוצאת אביגיל, ועם רכישתו ל"מרגנית" – נקנו גם הזכויות לספר המשך, ג'ים וננופיית ה־13, 1962, התר' מ־1986. הסיפור שאינו נמנר תורגם להוצאת לדורי. לזמורה זכויות על וונץ' פונץ' (= קונץ־פונץ') שתר' חנה לבנת, 1999.

69 רולף דקר, מריוס, 1967, תר' נורית קורנרייך־גולן, 1985.
70 אסטרید לינדגרן, מדיקן והספוגית מיוניבסקן, 1960, תר' מרים שוסטרמן, 1983 – הספרים האחרים של לינדגרן שנדפסו ב"מרגנית": מדיקן, 1960, תר' הדר אלרואי, 1983; שלושת ספרי 'קאלה בלומקויסט' (אלוף הבלשים), 1948–1953, תר' מרים שוסטרמן, 1982–1986, שניים משלושת ספרי 'כפר המהומה', 1952, תר' רותי דנור, 1987.

מתוך: מומו. מיכאל אנדה, תר' חנה טויכסלר.
זמורה ביתן 1983 [1973].

כן תורגמו ל"מרגנית" ספרי מופת משלהי המאה התשע־עשרה ומתחילת המאה העשרים; מעטים נכתבו לפני כן. רוב הספרים האלה תורגמו בעבר, אך גם הם וגם אלה שראו אור לראשונה תורגמו במלואם: מאנגלית – הקמיע של אדית נסביט, וספרה בעל היסודות האוטוביוגרפיים, ילדי המסילה; מצרפתית – מספרי אלכסנדר דימא וז'ול ורן; מגרמנית – מפצח האנוזים של את"א הופמן; ומהונגרית – הנערים מרחוב פאל של פרנץ מולנר.⁷¹

"מרגנית" היתה ההעזה המו"לית הגדולה ביותר בתחום ספרי הקריאה לנוער, מפני שכללה אך ורק ספרי איכות מתורגמים, ללא כותרים "מקומיים" שהצלחתם מובטחת, ללא רבי־מכר קלי תפוצה וללא "הנחות" אחרות, ומפני שלכל עשייתה התלוותה הקפדה על בחירה בספרים שזכו בהכרה בארצות מוצאם, וכן על תרגום מעולה, ניקוד מלא ועיצוב מרהיב. כמחצית השנייה של שנות השבעים ובעיקר

71 אדית נסביט, הקמיע, 1906, תר' נ' מריון, 1979, ילדי המסילה, 1906, תר' איטה אלחנני, 1979; אלכסנדר דימא, שלושת המוסקטרים, 1844, תר' אביטל ענבר, 1988; ז'ול ורן, מסעותיו והרפתקאותיו של קפיטן הטרם, 1866, תר' מיכה פרנקל, 1990 (ראה הערה מס' 10 לעיל לגבי תרגום קודם), אי התעלמות, 1875, תר' דורית קלינגר, 1986; את"א הופמן, מפצח האנוזים, 1816, תר' בצלאל וקסלר, 1977; פרנץ מולנר, הנערים מרחוב פאל, 1899, תר' מרדכי ברקאי, 1984 – בתרגומו הקודם נקרא הספר מחניים: ראה הערה מס' 25.

בשנות השמונים זכתה "מרגנית" לעניין רב מצד הקוראים,⁷² אך מוקדם לקבוע – לפי שעה – אם גם לתכניה ולמורכבותה היתה השפעה על דור הכותבים הבא.

במהלך 1995, במסגרת ביקורת פתע בגדוד שהיה פרוש בגבול הלבנון, נכנס סגן א' מחוליית הביקורת החטיבתית בשיחה עם סג"מית י"א ששירתה בגדוד כעוזרת לקצין המבצעים. מאחר שנגעו בשיחתם בספרים, בסופרים ובמתרגמים, השמיע באוזניה קטע שנחרת בזיכרונו כדי להמחיש עד כמה הושפע מספרים מסוימים שקרא:

במְצָרִים הַלְבָּנִים שֶׁל סוּלְאָאָה,
וּבְעֵנָפִים הָאֲדָמִים, הַשְּׁחִים
תַּחַת כְּבֹד פְּרִיחָתֶם
אֶל רֵאשֵׁה, הַשָּׁחַ תַּחַת
כְּבֹד הַצֶּעֶר עַל מוֹת אֶהוּבָה;
כְּעֵנֶף הָאֲדָם וּבְעֵנֶף הַלָּבָן
וּבְיָגוֹן שְׂאִין לוֹ קֶץ –
בְּאֵלֶה נִשְׁבַּעְתִּי, סְרִיאַד,
כִּנְהָ שֶׁל אֲמִי וְשֶׁל מוֹרְד,
לְזַכֵּר אֶת הָעוֹל שֶׁעָשׂוּ לָהּ,
לְנִצָּחַת, לְנִצָּחַת⁷³

מראה זה, של אדם צעיר המצטט בדייקנות וברגש פיוט קסום בדמי הלילה במוצב צה"לי, מוכיח בלי ספק שהקריאה ב"מרגנית" לא היתה כרוכה רק בהנאה רגעית, אלא שהקוראים בה יצאו נשכרים לאורך שנים.

בשנות ה-90 גברה שוב הנטייה לספרות קלה, בלתי־מנוקדת, והתהפכה המגמה לגבי ספרי "מרגנית"; החלטתה של הוצאת זמורה־ביתן להקפיא הדפסת תרגומים נוספים קדמה לשטף הספרים הקלים, ובאה על רקע צמצום מדאיג בדרישה לספרות איכותית.

הקיבוץ המאוחד מול כתר והיתר

הוצאת הקיבוץ המאוחד (נוסדה ב־1939) הקימה את "אופיר" ב־1981: הסופרת רוני גבעתי נטלה על עצמה לטפל בתרגום מיטב הספרים לילדים ולנוער. בחמש שנות פעילותה יצאו לאור כמה מספרי

72 במפגשים פומביים עם עורכים מהוצאות אחרות שמעתי על כך שוב ושוב מפיה של נירה הראל: באותן שנים ביקשו ילדים רבים "ספר עם הפרח", כך אמרה למשל בכנס ספרנים ב־1983, והנוכחים אישרו את דבריה.

73 השיר בתרגומי אצל אורסולה לה ג'וין, החוף הרחוק ביותר, פרטים בהערה 65. על המפגש שמעתי מפי הקצינה בשיחה פרטית.

המאה התשע־עשרה – כמו שניים נגד שתיים של צ'רלס דיקנס ומעבר לרוח הצפון של ג'ורג' מקדונלד, וכמה ספרים חדשים יותר – כמו אמן הכובות של קתרין פטרסון, שוחת שועלים של איבן סאוהול⁷⁴ ועוד.

בשנות התשעים יצאה לדרך סדרה חדשה בעריכת יונה ספר, "קריאת־עשרה", שרובה מקור. שולבו בה כמה ספרים מתורגמים, ובהם בלטו מינוש של הסופרת ההולנדית המצוינת אנני שמידט ומונה מספר לכוכבים של לויס לוֹנְרִי (לואוֹרִי), שזיכה את המחברת בפרס ניוברי לשנת 1990.⁷⁵ מאמצע שנות התשעים ניצבת הסדרה לנוער של הקיבוץ המאוחד כמעט לכדה מול שטף של ספרים שאינם מתימרים להביא איכות או עומק – אך המגמה הזאת החלה להסתמן לפני שנים לא מעטות.

מעט לפני סדרת "מרגנית" יצאה לדרך סדרה אחרת, "כתרי" בהוצאת כתר. יזמה אותה עדה תמיר, שערכה אותה בכל שנות פעילותה. תחילה הציעה תמיר יוזמה זו לידיעות אחרונות: בסדרת "עדי" תורגמו מחדש שישה ספרי ילדים ונוער "קלאסיים", ששפתם התיישנה או שאולו ולא היה מי שידפיס אותם מחדש, ובכתר נמשך המפעל על פני עשרות כותרים. "עדי" ו"כתרי" היו אפוא סדרות תרגומים שכוונתם לשוב אל המוקר – בניגוד לגישה ב"מרגנית" שגרסה כי יש לחתור לחידושו והעשרתו של מאגר הספרים המתורגם. יתר על כן, בניגוד לתפישה שהשתררה בעולם התרגום בישראל, שלפיה על התרגום להיות מלא ונאמן לחלוטין למקור, הבחירה להדפיס מחדש מספרי המאה התשע־עשרה בכתר היתה כרוכה בהחלטה לקצר את הספרים הארוכים מדי, ששוב לא התאימו לקורא המודרני. בסופו של דבר התקבלו – באורח חשוד – ספרים כמעט שווי אורך, בני 192 או 208 עמודים (מופת של חיסכון כלכלי), שהקריאה בהם היתה קטועה. בעיקר נפגעו ספרים כעלובי החיים של ויקטור הוגו, אהל הדוד תום של הרייט ביצ'ר סטו והרוזן ממונטה כריסטו של אלכסנדר דימא.⁷⁶ את רוב ספרי הסדרה איירו ציירים ישראלים.

המאגר המוכר כלל בעיקר ספרים שתורגמו תחילה בהוצאות שטיבל, מצפה, אמנות ומסדה, והתחבבו על דור ההורים והורי ההורים של בני 8–12 של שנות השבעים. עם זאת, גם ב"כתרי" היו ספרים מן המאה העשרים שזה להם התרגום הראשון, ובהם המכשפה מאגם הקכלים של אליזבת ספיר, שזיכה אותה בפרס ניוברי. המתרגמת, אבירמה גולן, כללה בספר פרי עטה, נמרצוב, את הסיפור

74 צ'רלס דיקנס, שניים נגד שתיים, 1868, תר' אוריאל אופק, 1981; ג'ורג' מקדונלד, מעבר לרוח הצפון, 1871, תר' אוריאל אופק, 1983; קתרין פטרסון, אמן הכובות, 1976, תר' דורית גינת, 1986; איבן סאוהול, שוחת שועלים, 1968, תר' רוני גבעתי, 1982 – וכן סוף העולם, 1962, תר' דורית וינר, 1989.

75 אנני ג'מ שמידט, מינוש, 1972, תר' יעל בן־שלום, 1996 – שניים מספריה של שמידט תורגמו לעם עובד: מעלית הפלא, 1957, וויפלא, 1957, תר' הדסה ראם, ב־1968 ו־1974; לויס לוורי, מונה מספר לכוכבים, 1989, תר' יחיעם פדן, 1997.

76 ויקטור הוגו, עלובי החיים, 1863, תר' אביטל ענבר, 1978; הרייט ביצ'ר סטו, אהל הדוד תום, 1852, תר' רפאל אלגד, 1986; אלכסנדר דיומא, הרוזן ממונטה כריסטו, 1846, תר' מיכה פרנקל, 1987 – כל אחד מהספרים קוצץ בערך לחצי, ומפי מיכה פרנקל שמעתי, עם הדפסת התרגום, שלא קיצר דבר; ובכל זאת נקל להיווכח שעם הקיצוץ נעלמו דמויות, ושההרחשות הקטועה מקשה על הקריאה.

"מְכַשׁוּפָה", על אשה מזורה ודחוויה שאצלה היא מתארכת. קשה שלא להשוות את פגישתה של הילדה עם האשה בספר המתורגם ובסיפור המקורי – והגם שמקובלת עלי עדותה של הסופרת והמתרגמת כי הכירה אישית את דמות האשה החריגה שתוארה בסיפור שלה, נראה לי כי התרגום הוא שהניע אותה לשלוף דמות בעייתית זו ולהפוך אותה לחלק ממרקם סיפורי מקורי.⁷⁷

את גישתה של כתר חיקה אריה ניר בהוצאת מעריב, בשני הבדלים מהותיים: הראשון והחשוב יותר הוא שבסדרת הספרים לנוער שיוזם הופיעו תרגומים מלאים, רובם מוקפדים ואיכותיים; השני הוא השימוש שנעשה בציורים שליוו את הספרים המקוריים, ובמאמץ להדפיסם בצורה נאה וברורה. בין היתר תורגמו מחדש במדבר וביער עד של הנריק סנקביץ', אי המטמון של סטיבנסון ושני ספריו של מרק טוויין, ועמם כמה וכמה מספרי ז'ול ורן ושניים מספרי קרל מאי.⁷⁸

הוצאה שחזרה בשנות השמונים והתשעים לתרגום ספרי נוער מהמאה התשע-עשרה ("קלאסיים") היא מ' מזרחי, שאותה יסד מאיר מזרחי ב-1955. ביותר מ-40 שנות פעילות רצופות בראשותו נדפסו בה כ-3,000 כותרים, שליש מהם (או יותר) ספרי ילדים ונוער. בין היתר ראו אור בשנים האחרונות תרגומים לשלושה מספריו של הקטור מלו וחמישה מספריו של ז'ול ורן, כולם בידי מיכה פרנקל;⁷⁹ ספרים משל יו לופטינג ועוד תרגם אוריאל אופק.⁸⁰ אך לאלה קדם מבול של תרגומים מספריה המרובים של אניד בלייטון שבו שטפה ההוצאה את הארץ: סדרות "החמישייה", "הבלשים והכלב" ו"השביעייה הסודית" – כולן בתרגומו של אבנר כרמלי (הלא הוא שרגא גפני).⁸¹ כל אלה, ושמונה ספרים בסדרת "הרפתקאות ג'ינגס" של א"מ באקרידג',⁸² מוכיחים שוב כי ספרים נמכרים טוב יותר

77 אליזבת [ג'ורג'] ספיר, המכשפה מאנם הקבלים, 1958, תר' אבירמה גולן, 1974, כתר; אבירמה גולן, נמדצוב, 1979, עידנים (ידיעות אחרונות) – השיחה עם גולן התקיימה בשנת 1983.

78 הנריק סנקביץ', במדבר וביער עד, 1911, תר' מיכאל הנדלזלץ, 1991; רוברט לואיס סטיבנסון, אי המטמון, תר' יעל זיידמן ומיכאל חזק, 1994; ז'ול ורן, מסביב לעולם בשמונים יום, תר' אביטל ענבר, 1985, מיכאל סטרונוב, תר' אביטל ענבר, 1987 (עם הופעת תרגום מלא זה נערכה השוואה ב'הארץ' לתרגומה הפגום של עדינה בסון לכתר מ'1981), ילדי רבי החובל גראנט, תר' מיכה פרנקל, 1994 ועוד; קרל מאי, יד הנפץ, תר' חנה לבנת, 1991, וינטו ויד הנפץ, תר' חנה לבנת, 1994.

79 מתרגומי מיכה פרנקל למ' מזרחי: הקטור מלו, כאין משפחה, התר' מ'1993, כחיק המשפחה, התר' מ'1995, הנער הנווד, התר' מ'1995 – תורגם כעבר בשם בן המלח; גם שני הספרים האחרים תורגמו לפני כן; ז'ול ורן, רוכב כוכב השחקים, התר' מ'1991, הטירה בקרפטים, התר' מ'1992, רביחובל בן המשיעשרה, התר' מ'1993, תעלומה במברה (הודו השחורה), התר' מ'1995, הרפתקה כחלל (הקטור סארוואדאק), התר' מ'1995 – ראה אור בעבר בשם הארץ שנתלשה.

80 מתרגומי אוריאל אופק למ' מזרחי: היו לופטינג, מסעות דוליטל הרופא, הרפתקאות דוליטל הרופא ודוקטור דוליטל המלך, 1986 – על תרגומו של אופק למ' מזרחי מספרי קרול וטוויין ראה הערה מס' 62 לעיל.

81 למשל, אניד בלייטון, החמישייה מפליגה דאי המטמון, 1943, התר' מ'1982 (להשוואה: ארתור רנסום, פיטר דאק, 1932, תר' רונית לנטין, 1987 לזמורה ביתן), חבורת הבלשים והכלב) כתעלומת החתול המזור, 1944, התר' מ'1956, (השביעייה הסודית) בהרפתקה, 1949, התר' מ'1955, חבורת הבלשים כתעלומת צלצול הפעמונים, התר' מ'1990.

82 למשל, אנתוני מלקולם באקרידג', הבקתה הקטנה של ג'ינגס, 1953, תר' אבנר כרמלי, 1968.

ככל שהם פונים למכנה המשותף הנמוך יותר.

לקח זה למד כמעט מיד המתרגם: הסדרות שכתב – "הספורטאים" (מ'1960), "האמיצים" (מ'1961), "הימאים" (מ'1962) ועוד⁸³ – הכילו רבים מהסממנים שהיה יכול ללמוד בנקל מתוך התרגום, וכן מעיון בספרים אחרים. באחד מספריו הצליח אפילו לחקות את עלילת "חיפושית הזהב" של אדגר אלן פו! ולא רק כרמלי כך, כמובן. הבולטת ביצרניות הסדרות בעברית בשנות השישים היתה תמר בורנשטיין-לזר ("קופיקו" 1958–1976 ו"ציפופו" 1960–1972).⁸⁴ בשנות השבעים היתה זו גלילה רוין-פדר (בעיקר סדרות שנכתבו במקביל לספריה היותר איכותיים, ובהן "גינגי" מ'1980, ו"עירית" מ'1982).⁸⁵ בשלהי שנות השמונים וביתר שאת בשנות התשעים הצטרפה אליהן סמדר שיר (בין היתר, סדרת "צוציק" מ'1987, סדרת "נמרודרוני" מ'1988, סדרת "התיכוניםטים" מ'1989 וסדרת "מסיבת פיג'מות" מ'1994).⁸⁶ בין ההולכות בעקבותיה – זהר אביב, ומן הסתם אין זו המלה האחרונה. גלגל חוזר הוא: לא רק סופרות מוכשרות למדו שאין צורך להתאמץ כדי להצליח. גם מו"לים הפיקו את הלקח מעלייתן ונפילתן של סדרות טובות וטובות-פחות. על התפשטותה של אופנת ה"צמרמורת" בעולם עמדו כמעט בעת ובעונה אחת "ספרית מעריב" והוצאות ספרים אחרות.⁸⁷ מכירת הספרים מסוג

83 למשל, אבנר כרמלי, האמיצים כמסתרי רחוב עקביא, 1961; המשחק האחרון? 1962; הרביעייה הנועות אורבת, 1970; הימאים במבצע "גרזין", 1983; בשם עט אחר, און שריג, דני דין הרואה ואינו נראה, 1963 – מן הראוי להזכיר את ספריו היותר טובים של שרגא גפני בשם העט אבנר כרמלי: ספרו המטיף לשלום, מגילת הניאל ועבראללה, 1953 למסדה, ספריו על יחסים בין בני נוער, המלחמה בשכונה, 1952, כתבים, ואולימפיאדת השבונות, 1954, אלקנה, וספר מסתורין מרתק בשם תעלומת מניד העתידות, 1956, זלקוביץ; בשנים 1958–1953 נכתבו רוב ספרי סדרת "הבלשים הצעירים" שרמתם לא היתה אחידה (הראשון ומהטובים שבהם, הבלשים הצעירים בתעלומת המעברה האבודה, 1953 למסדה; הבאים אחריו להוצאת זלקוביץ), ועבודתו של גפני-כרמלי כמתרגם של בלייטון קיבלה תנופה, כך שהמעבר אל הסדרות האחרות היה הדרגתי ביותר.

84 למשל, תמר בורנשטיין-לזר, קופיקו העוזרת, 1965, זלקוביץ, הרפתקאות ציפופו ביפן, 1963, זלקוביץ.

85 למשל, גלילה רוין-פדר, גינגי או נונכי הצעצועים, 1981, אלישר, גינגי או צער בעלי-חיים, 1985, אדם-מודן; עירית אחת מהחבר'ה, 1983, למלוא – בד בבד עם הסדרות הקלות כתבה רוין-פדר ספרי קריאה לילדים, וכן ביוגרפיות, רומנים היסטוריים וספרים לנוער שמהם יוזכרו סדרת "ילדים אלמונים", 1972–1978, ובה פצוץ זשמו יפתח, 1973, מלוא; יהודי בעלי-כרחו – על ילד יהודי ברוסיה, 1974, ברונפמן, המורד – על אברהם "אייר" שטרן המפקד הראשון של הלח"י, 1973, מלוא, רק לא בחגורה – על חייו של ילד מוכה, 1995, אדם-מודן, מספול – ילדים נתונים לפיתוי שבסמים, 1991, אדם-מודן, גדר פרוצה – חייהן של ילדות במוסד לנערות, 1990, אדם-מודן; כן כתבה למבוגרים.

86 למשל, סמדר שיר, צוציק או אני אף פעם לא אהיה נוליבר, 1987, מודן; נמרודרוני או שלושה עם שם אחד, 1988, מודן; אהבות קיץ, 1989, ספריית מעריב; דווקא השבוע, 1994, משכל – ולאלה מצטרפות סדרות אחרות, כמו "יווי", "חלאס" ועוד.

87 למשל, בסדרת "צמרמורת" של ר"ל סטין, הילדה שצעקה... "מפלצת!" תר' ליאורה כרמלי, 1994, ספרית מעריב; ובסדרת "אזור הצללים" של ג"ר בלאק, קיץ של מפלצות ירוקות, 1995, אריה ניר-מודן.

זה הרקיעה שחקים, והנתון הכלכלי דחק לפינה אפלה כל נימוק שאפשר להעלות בעד ספרי איכות. ואולם, מי שזוכר כי הצפת אניד בלייטון קדמה ל"מרגנית" ובמידה מסוימת גם ל"מצפן",⁸⁸ אולי יסכים להניח כי גם הפעם עשוי הגלגל להתהפך באופן בלתי־צפוי. הקוראים־הלהוטים לא היו מעולם יותר מעשירית הילדים והנוער, ועם הקוראים הפחות מובהקים לא עלה מניינם על רבע מקבוצה זו. עם זאת, מסתבר שדי בכך כדי להטות את הכף; ולכן, כשיבחנו הקוראים־הלהוטים בצמרמורת למיניה, וימאסו גם בספרים משמימים על חיי היומיום, יחזור הקסם לתפוס את המקום הראוי לו – מפני שיהיו מו"לים שיעזו, כפי שהעזו בעבר שושנה פרסיץ, ישראל זמורה, ברכה פלאי ואהד זמורה, וצרכני הספרים יביעו אף הם את רצונם – באמצעות כספם של ההורים. ייתכן שגם הפעם יאריך הדבר רק עשור, או עשור וחצי, ולא יותר; אבל אין ספק שדי בכך לדור של אוהבי ספר, ואולי גם לצמיחתם של סופרים הכותבים לילדים ולנוער בכישרון אמיתי.

88 רוב ספרי "החמישיה", "חמישיית הבלשים והכלב" ובוודאי "השביעיה" תורגמו בשנות ה־50 ובתחילת שנות ה־60; תפוצתם, ומספרי ההשאלה בספריות, עלו בהרבה על ספרי איכות שנסקרו במאמר זה.